

Градење меѓу - секторски партнерства за одржлив развој

Проектот е финансиран од Европската Унија

Анализа на статусот на целите за одржлив развој и нивната поврзаност со процесот на интеграција на земјата во ЕУ

Проектот го спроведуваат:

Network Bulgaria

ул. „Владимир Полежиновски“ бр.19-1/6, 1000 Скопје
тел: +389 (0)2 3224 198/ konekt@konekt.org.mk/ www.konekt.org.mk

АНАЛИЗА НА
СТАТУСОТ НА ЦЕЛИТЕ
ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ
И НИВНАТА ПОВРЗАНОСТ
СО ПРОЦЕСОТ НА
ИНТЕГРАЦИЈА НА
ЗЕМЈАТА ВО ЕУ

Издавач: АГОРА Центар за промовирање
на граѓански вредности, Скопје

Уредник: Фисник Шабани

Авторка: Кристина Хаџи-Василева

Лектура: Челинц ДОО

Дизајн: Кома Дизајн Студио

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

502.131.1(497.7)(047.31)
332.146.2(497.7)(047.31)

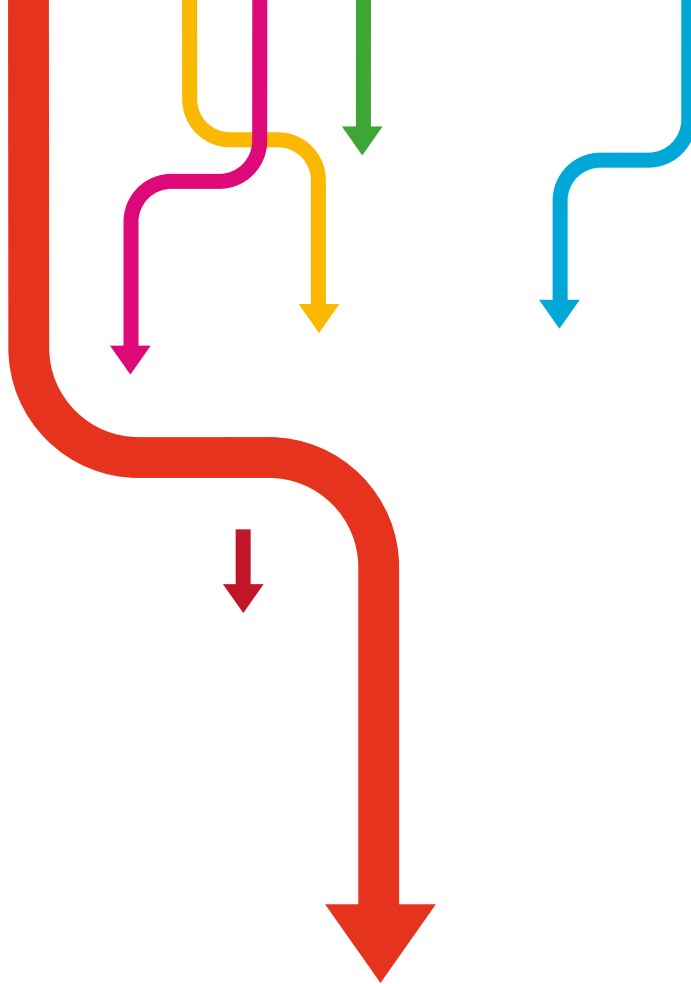
ХАџИ-Василева, Кристина

Анализа на статусот на целите за одржлив развој (ЦОП) и нивната
поврзаност со процесот на интеграција на земјата во ЕУ / [автор Кристина
Хаџи-Василева]. - Скопје : Агора, 2019. - 55 стр. ; 21 см

Фусноти кон текстот. - Публикацијата е во рамки на проектот: "Градење
меѓусекторски партнерства за одржлив развој". - Библиографија: стр.
54-55

ISBN 978-608-66312-0-8

а) Одржлив развој - Македонија - Истражувања COBISS.MK-ID 109312266

Автори:

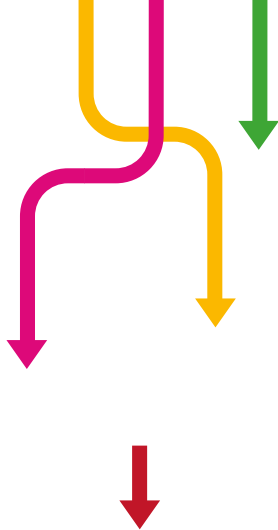
Кристина Хаџи-Василева

октомври 2018

Истражувањето и публикацијата се изготвени во рамките на проектот „Градење меѓусекторски партнерства за одржлив развој“, финансиран од Европската Унија (IPA2017: EuropeAid/138660/ID/ACT/MK). Ставовите и мислењата изнесени во оваа публикација се единствено на авторите и не ги претставуваат ставовите на Европска Унија.

СОДРЖИНА

ЛИСТА НА КРАТЕНКИ	7
ЗА АНАЛИЗАТА	9
ЦЕЛИ И МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	9
АНАЛИЗА НА ПОСТОЕЧКИТЕ РЕЛЕВАНТНИ ДОКУМЕНТИ	10
ПРИБИРАЊЕ ПОДАТОЦИ - ИНТЕРВЈУА	10
ВОВЕД	12
1. ШТО СЕ ЦЕЛИТЕ ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ (ЦОР)?	16
1.1. Воведни информации и опис на Целите за одржлив развој	17
1.2. Потребата, улогата и важноста на Целите за одржлив развој	19
2. НАОДИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО	22
2.1. Актуелни состојби и трендови поврзани со спроведувањето на Целите за одржлив развој (ЦОР) во нашата земја	23
Милениумските развојни цели како почетна основа за одржлив развој	23

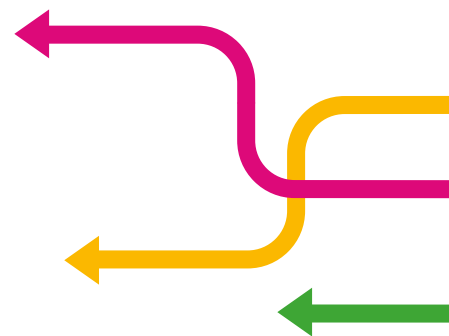
2.2. Правна рамка и клучни стратешки документи кои промовираат одржлив развој	25
2.3. Развивање на мерки и политики за ЦОР на ниво на државата	31
2.4. Механизми за одржлив развој меѓу-институционална и меѓусекторска комуникација и соработка	32
2.5. Состојби со одржливиот развој во земјата	36
2.6. Вклученост на бизнис заедницата и другите чинители	38
2.7. Главните придобивки на земјата од ЦОР	40
2.8. Поврзаноста на Целите за одржлив развој со процесот за интеграција на земјата во Европската Унија	41
2.9. Понатамошно промовирање, унапредување и следење на ЦОР	44

3. КЛУЧНИ НАОДИ, ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ **48**

КЛУЧНИ НАОДИ	49
ЗАКЛУЧОЦИ	50
ПРЕПОРАКИ	50
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА И РЕФЕРЕНЦИИ	54

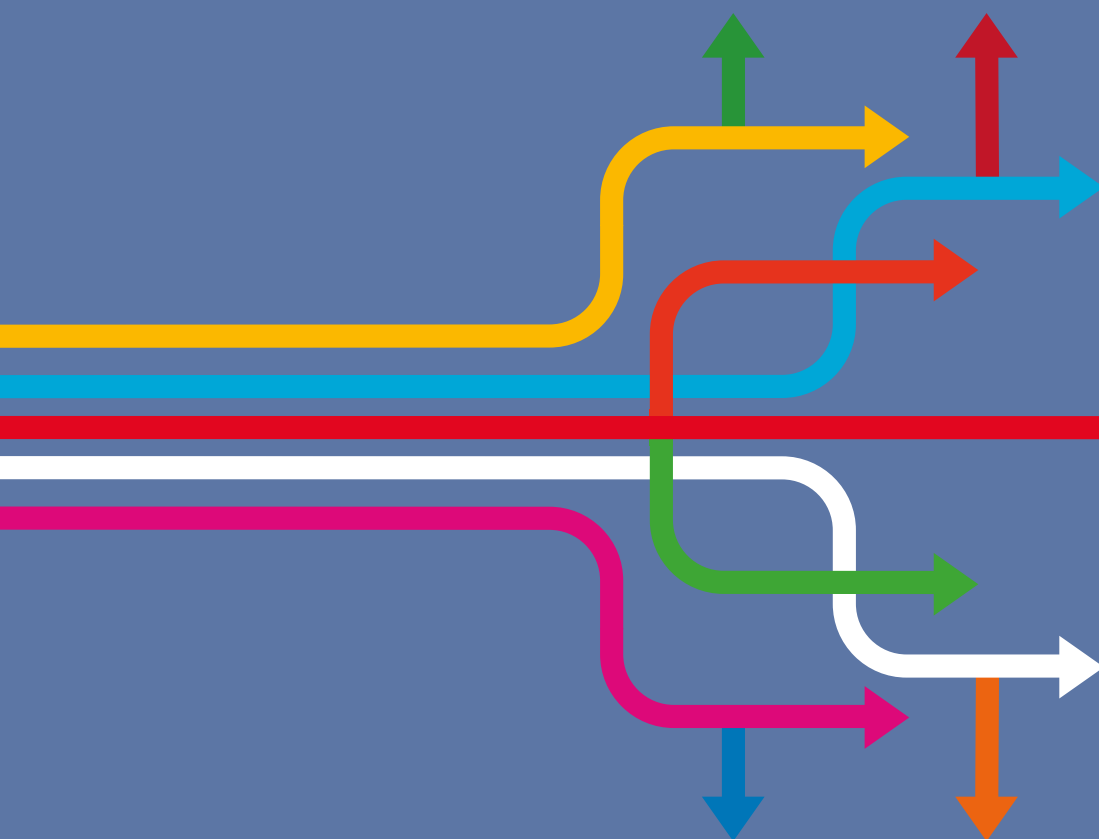
ЛИСТА НА КРАТЕНКИ

ЕУ	Европска Унија
UN	United Nations
ОН	Обединети нации
SDGs	Sustainable Development Goals
ЦОР	Цели за одржлив развој
MDGs	Millenium Development Goals (Милениумски развојни цели)
UNDAF	United Nations Development Assistance Framework
ДЕУ	Делегација на Европската Унија
UNRC	United Nations Resident Coordinator
УНДП	Програма за развој на Обединетите нации
УСАИД	Агенција за меѓународен развој на САД
SDC	Швајцарска агенција за развој и соработка
СБ	Светска банка
НСОР	Национален совет за одржлив развој
НСОР	Национална стратегија за одржлив развој
ПОЛРД	Програма за одржлив локален развој и децентрализација
НПАА	Национална програма за усвојување на правото на ЕУ
ЗПВРМЕП	Заменик-претседател на Владата задолжен за економски прашања
МНР	Министерство за надворешни работи
МТСП	Министерство за труд и социјална политика
МЖСПП	Министерство за животна средина и просторно планирање
МЕ	Министерство за економија
СЕП	Секретаријат за европски прашања
ГО	Граѓански организации
НВО	Невладини организации
МЦМС	Македонски центар за меѓународна соработка
ЦИКП	Центар за истражување и креирање политики
ССКЗМ	Сојуз на стопанска комора на северозападна Македонија
БКМ	Бизнис-конфедерација на Македонија

3a

АНАЛИЗАТА

↓ ЦЕЛИ И МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Оваа анализа е дел од проектот „Градење меѓусекторски партнерства за одржлив развој“ финансиран од Европската Унија, спроведуван од Здружението „Конект“, „Агора“ – Центар за промовирање на граѓански вредности и Бугарската мрежа на Глобалниот договор на ООН.

Главната цел на проектот е зајакнување на јавно-приватниот дијалог и активното учество на граѓанското општество и деловниот сектор во остварување на стратегиските Цели за одржлив развој – ЦОР (Sustainable Development Goals – SDGs¹) во согласност со реформските активности на земјата како дел од процесот на интеграција во Европската Унија.

Следствено, цел на оваа анализа и предмет на ова истражување е разгледување на тековниот контекст и состојбите во врска со спроведување на ЦОР во нашата земја и нивната поврзаност во процесот на пристапувањето на земјата кон ЕУ.

Конкретно, анализата се спроведе со цел: мапирање на тековните иницијативи и активности во земјата; поврзување на проектот со други иницијативи за успешно спроведување и влијание; и дефинирање и истакнување на врските помеѓу ЦОР и реформите за ЕУ интеграција во земјата.

Во анализата се прикажани активностите што се планирани и спроведени од страна на релевантните институции и организации во земјата, и тоа на ниво на централна власт со фокус на клучните министерства, потоа организациите на граѓанското општество, деловни организации (комори, организации на работодавачи и мрежи) и меѓународната заедница (УНДП, ЕУ и Светска банка).

1 Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development (A/RES/70/1)

Методологијата на истражувањето вклучува применување квалитативни алатки и методи за прибирање податоци и анализа, како што се анализа на документи и спроведување интервјуа со клучни засегнати страни. Истите се користени во разни фази од истражувањето и логички се надоврзуваат и надополнуваат.

АНАЛИЗА НА ПОСТОЕЧКИТЕ РЕЛЕВАНТНИ ДОКУМЕНТИ

Во рамките на истражувањето се идентификувани и анализирани врските помеѓу ЦОР и реформите за интеграција во ЕУ врз основа на разгледување клучни документи, како што се: извештаи на ЕУ за напредокот на земјата, достапните национални документи за јавни политики (планови, стратегии) во однос на ЕУ-интеграцијата и Националната програма за усвојување на законодавството на ЕУ.

Истражувањето е направено на постојната правна рамка користејќи документи, стратегии и планови на меѓународно и национално ниво за подобра анализа на состојбите и потребите. Беа земени предвид информациите за тоа кои се обврските и надлежностите на одредени институции и организации, како и можностите за подобрување и ефикасно спроведување на политиките и стратегиите за одржлив развој.

Со деск-анализата се разгледани и анализи и извештаи на релевантните домашни и странски организации за развојот и напредокот на земјата во процесот на интеграција во ЕУ.

ПРИБИРАЊЕ ПОДАТОЦИ - ИНТЕРВЈУА

Анализата се базира на примарни и секундарни податоци кои вклучуваат собирање информации од релевантните засегнати страни. Согласно потребите на методологијата на истражување беа прибрани податоци кои овозможуваат извлекување релевантни заклучоци на национално ниво.

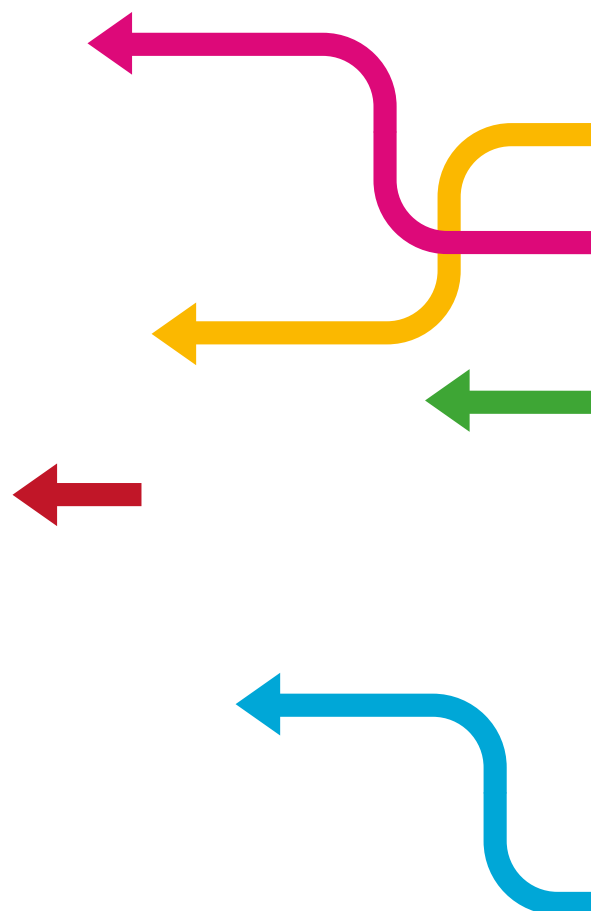
Податоците се прибрани од претставници на целните групи. За оваа цел во рамки на истражувањето беа развиени и применети посебни прашалници за истражување, наменети за клучните институции, граѓански организации и деловните организации, како и претставници на меѓународната заедница, преку кои се прибрани потребните информации за нивните ставови, мислења и искуства во врска со главните прашања на истражувањето.

Прашањата што се третирали во рамките на оваа анализа ставаат акцент на неколку клучни теми како: актуелните состојби и трендовите поврзани со спроведувањето на Целите за одржлив развој (ЦОР) кај нас, националните стратегиски приоритети и политиките во контекст на ЦОР, мерките и активностите на релевантните институции, организации

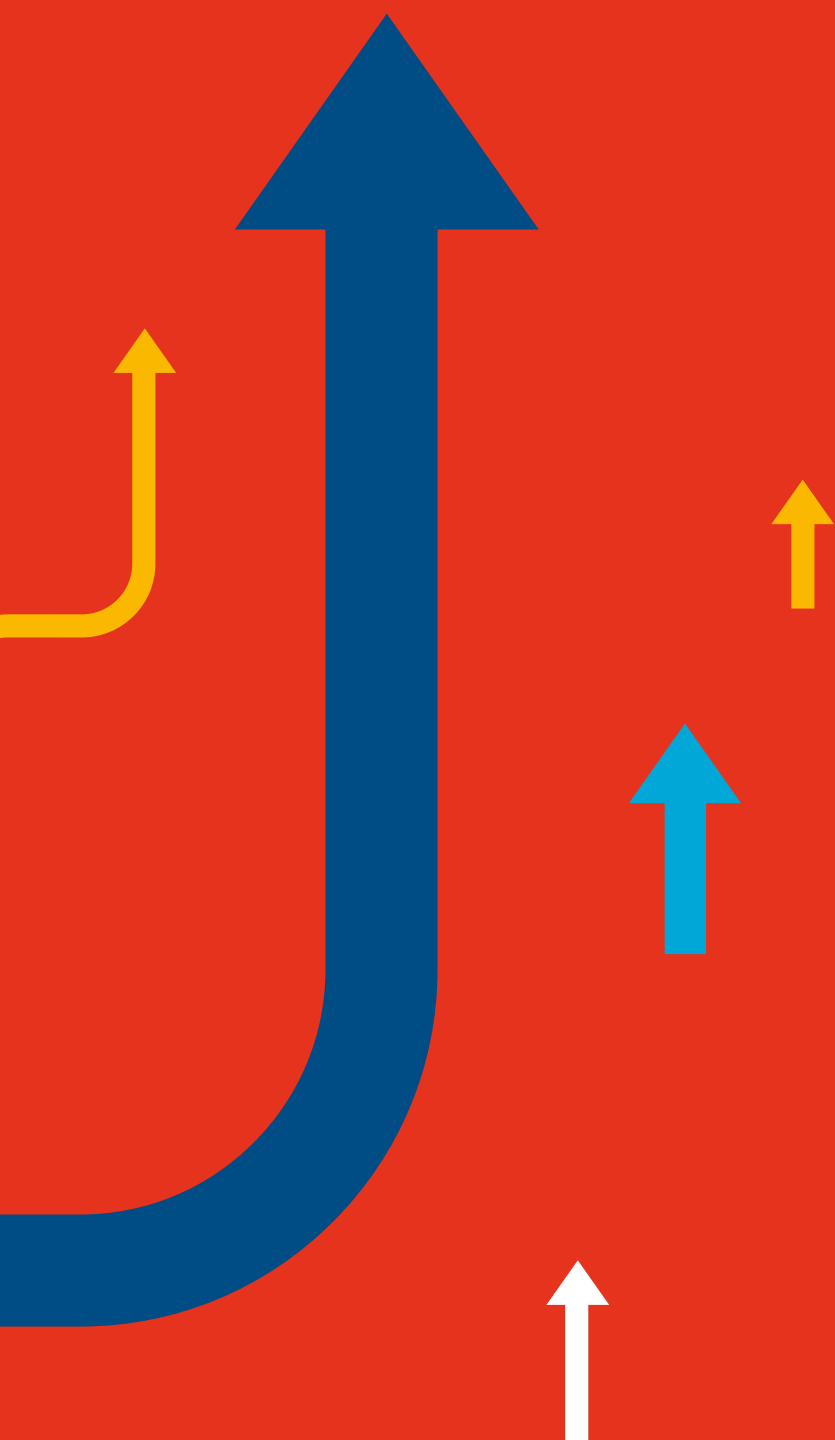
и други чинители во процесот на спроведување на ЦОР, врските помеѓу ЦОР и реформите за ЕУ-интеграција во земјата, како и наредни чекори, планови и предизвици во поглед на ЦОР.

За целите на истражувањето се спроведени 15 интервјуа со клучни засегнати страни од различни сектори или претставници на: меѓународната заедница (УНДП, Светска банка и Делегација на ЕУ), неколку клучни министерства (МТСП, МЖСПП, МНР, МЕ, СЕП) и граѓански и бизнис-организации и платформи (МЦМС, ЦИКП, Реактор, ССКЗМ, БКМ, Коалиција Маргини, Платформа против сиромаштија).

Анализата ќе послужи како основа за понатамошното промовирање и применување на Целите за одржлив развој (ЦОР) на ниво на земјата.

ВОВЕД

Одржливиот развој генерално претставува економски развој кој се спроведува без осиромашување на природните ресурси. Како термин и концепт согласно неговата употреба се дефинира на различни начини, меѓутоа најраспространетата дефиниција и разбирање што се користи во литературата гласи: „Одржливиот развој е развој што ги задоволува потребите на сегашноста без да ја загрози можноста на идните генерации да ги задоволат своите потреби“. Ова дефиниција стана позната и се користи со публикацијата „Нашата заедничка иднина“² од 1987 година која е документ на Светската комисија за животна средина и развој (World Commission on Environment and Development - the Brundtland Commission).

Модерниот концепт на одржливиот развој го опфаќа севкупниот процес на планирање и креирање политики со поставување конкретни цели и очекувани резултати, како и спроведување мерки и активности врз основа на одредени вредности и принципи кои ќе придонесат кон благосостојба. Тој најчесто се однесува на прогрес и развој во три области: социјалата, економијата и животната средина кои се меѓусебно поврзани и заедно го сочинуваат одржливиот развој. Секако, фокусот на одржливиот развој е далеку поширок од овие три области и се однесува исто така на обезбедување едно силно, здраво и правично општество, преку задоволување на различните потреби на сите луѓе и заедници, сега и во иднина, промовирање лична благосостојба, социјална кохезија и создавање на еднакви можности за сите. Одржливиот развој во денешно време претставува клучен предизвик со кој се соочуваат сите земји и светот како целина, и е основата за денешната водечка глобална рамка за меѓународна соработка – Агендата 2030 и Целите за одржлив развој (ЦОР). Во овој контекст, меѓународните институции и земјите во светот континуирано прават напори за воспоставување и спроведување соодветни цели и рамки на развој. Така, првично Целите за одржлив развој беа дефинирани во

2 Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>, Осло, 20 март 1987

Милениумските развојни цели (Millennium Development Goals - MDGs)³ односно Милениумската декларација од страна на Организацијата на обединетите нации (ООН), која меѓу другото беше фокусирана кон намалување на сиромаштијата и гладот, превенција од опасни болести и проширување на основното образование.

Милениумската декларација и Милениумските развојни цели за 15 години остварија огромен придонес во подигнувањето на јавната свест, зголемување на мобилизирањето на политичката волја и ресурси за ставање крај на сиромаштијата. Особено голем напредок постигнаа во неколку важни области, како што се: намалување на сиромаштијата во приходи, обезбедување пристап до вода и санитарни мерки, намалување на смртноста кај децата и драстично подобрување на здравјето на мајките. Тие, исто така, придонесоа за започнување глобално движење за бесплатно основно образование, инспирирајќи ги земјите да инвестираат во своите идни генерации. Многу важно, Милениумските цели направија големи чекори во борбата против ХИВ/СИДА и други болести што може да се излечат, како маларија и туберкулоза⁴.

Милениумските развојни цели се појавија во 2015 година и како нивно продолжување од страна на ООН беа развиени и

усвоени Целите за одржлив развој во документот „Трансформирање на нашиот свет: Агенда 2030 за одржлив развој“⁵. Главното мото на документот гласи „Никој не смее да биде запоставен“ и истиот е усвоен од страна на сите земји членки на ООН. Документот содржи 17 цели за одржлив развој, преку кои се предвидува да се стави крај на екстремната сиромаштија, нееднаквоста, неправдите и да се заштити нашата планета. Оваа агенда има времетраење и рок за исполнување до 2030 година.

Одржливиот развој на глобално ниво е поддржан и преку иницијативата на Глобалниот договор на Обединетите нации⁶ која претставува движење за поттикнување на компаниите низ светот да усвојат и применат одржливи и социјално одговорни практики. Глобалниот договор претставува рамка која ги зближува компаниите заедно со агенциите на ООН и граѓанските организации преку почитување десет принципи на развој во областите на човековите права, трудот, животната средина и антикорупција. Глобалниот договор беше промовиран од страна на ООН во 2000 година и оттогаш кон него се приклучени повеќе од 13.000 компании и други чинители во над 160 земји низ светот. Глобалниот договор е присутен и активен и во нашата земја од 2004 година и истиот се промовира преку локалната мрежа на глобалниот договор.

3 United Nations Millennium Declaration, 18 September 2000

4 UNDP, Sustainable Development Goals, Background of the goals, <http://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals/background.html>

5 Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development (A/RES/70/1)

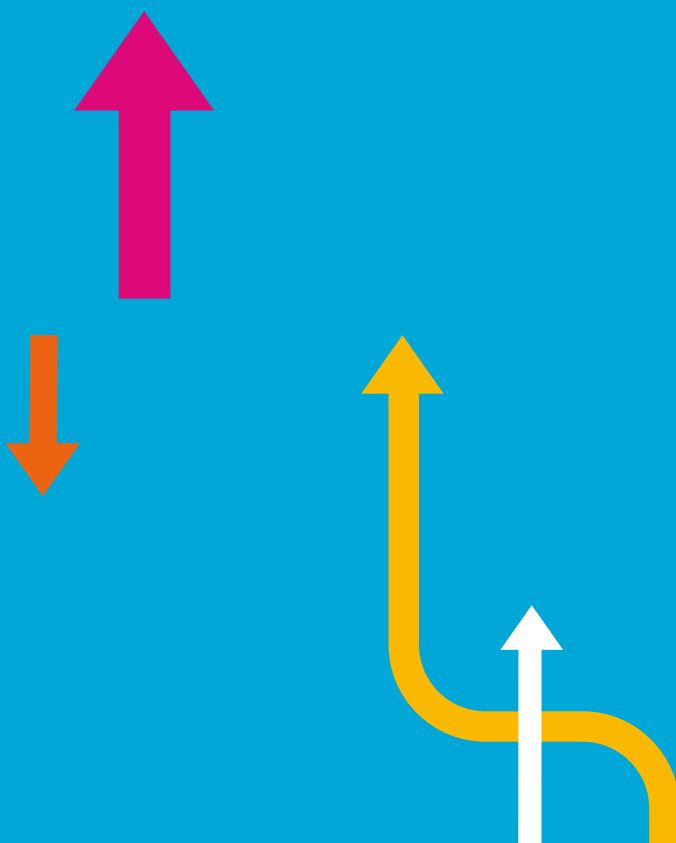
6 United Nations Global Compact, <https://www.unglobalcompact.org>

1

ШТО ПРЕТСТАВУВААТ
ЦЕЛИТЕ ЗА ОДРЖЛИВ
РАЗВОЈ (ЦОР)?

1.1 ВОВЕДНИ ИНФОРМАЦИИ И ОПИС НА ЦЕЛИТЕ ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ

Целите за одржлив развој (ЦОР), инаку познати и како Глобални цели, ги засегаат сите сектори на владеењето и развојот. Агенда 2030 е глобална по природа и универзална според примената, затоа е применлива за сите земји, како за развиените така и за тие во развој, при што се земаат предвид различните национални состојби, капацитети и ниво на развој. На овој начин се адресираат универзални грижи и предизвици, истовремено прифаќајќи дека секоја земја се соочува со различни потреби, приоритети и способност да одговори на предизвиците и барањата на Агендата 2030.

Глобалните Цели за одржлив развој претставуваат сет од 17 цели, 169 специфични цели и 230 индикатори. Новите цели се уникатни и се базираат на три столба или области на одржливиот развој: социјала, економија и животна средина. Тие повикуваат на акција од страна на сите земји, за промовирање на напредок во развојот притоа штитејќи ја планетата.

Целите за одржлив развој се залагаат за крај на сиромаштијата преку изградба на одржливи стратегии и акции за економски раст и решавање на социјалните потреби вклучувајќи образование, здравствена заштита, социјална заштита и можности за работа, паралелно и со справување со климатските промени и заштитата на животната средина.

Клучните чинители во спроведувањето на Агендата за 2030 година се владите на земјите, кои треба да ги приспособат политиките што ја одразуваат нивната национална реалност и да обезбедат регулаторни и поттикнувачки структури за да помогнат во постигнувањето на новите цели.

Покрај централната улога на владите, новата агенда бара и да се развијат глобални партнерства со што и другите чинители, вклучувајќи го и системот на ОН, но и другите регионални и меѓународни институции, невладините организации, граѓанското општество и приватниот сектор се од суштинско значење за поддршка на земјите, особено оние со помалку ресурси и капацитети, во постигнувањето на нивните цели.

СЕДУМНАЕСЕТТЕ ЦЕЛИ ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ СЕ:

- **ЦЕЛ 1.** Крај на сиромаштијата во сите нејзини форми насекаде;
- **ЦЕЛ 2.** Крај на гладувањето, постигнување безбедност на храната и подобрување на исхраната и промовирање одржливо земјоделство;
- **ЦЕЛ 3.** Обезбедување здрав живот и промовирање на благосостојбата за сите од сите возрасти;
- **ЦЕЛ 4.** Обезбедување инклузивно и правично квалитетно образование и промовирање на можностите за доживотно учење за сите;

-
- **ЦЕЛ 5.** Постигнување родова еднаквост и зајакнување на сите жени и девојки;
 - **ЦЕЛ 6.** Обезбедување пристап до и одржливо управување со вода и санитарни услови за сите;
 - **ЦЕЛ 7.** Обезбедување пристап до прифатлива, сигурна, одржлива и модерна енергија за сите;
 - **ЦЕЛ 8.** Промовирање инклузивен и одржлив економски раст, целосно и продуктивно вработување и пристојна работа за сите;
 - **ЦЕЛ 9.** Изградба на приспособлива инфраструктура, промовирање инклузивна и одржлива индустријализација и поттикнување иновации;
 - **ЦЕЛ 10.** Намалување на нееднаквоста во и меѓу земјите;
 - **ЦЕЛ 11.** Остварување инклузивни, безбедни, приспособливи и одржливи градови и населби;
 - **ЦЕЛ 12.** Обезбедување модели на одржлива потрошувачка и производство;
 - **ЦЕЛ 13.** Да се преземат итни мерки за борба против климатските промени и нивното влијание;
 - **ЦЕЛ 14.** Зачувување и одржливо користење на океаните, морињата и морските ресурси за одржлив развој;
 - **ЦЕЛ 15.** Заштита, обновување и промовирање одржливо користење на копнените екосистеми, одржливо управување со шумите, борба против опустинувањето и спречување деградацијата на земјиштето и загубата на биодиверзитетот;
 - **ЦЕЛ 16.** Промовирање мирни и инклузивни општества за одржлив развој, обезбедување пристап до правдата за сите и градење ефикасни, одговорни и инклузивни институции на сите нивоа;
 - **ЦЕЛ 17.** Зајакнување на средствата за имплементација и ревитализација на глобалното партнерство за одржлив развој.

АНАЛИЗА НА СТАТУСОТ НА ЦЕЛИТЕ ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ (SDGS)
И НИВНАТА ПОВРЗАНОСТ СО ПРОЦЕСОТ НА ИНТЕГРАЦИЈА НА ЗЕМЈАТА ВО ЕУ

1.2 ПОТРЕБАТА, УЛОГАТА И ВАЖНОСТА НА ЦЕЛИТЕ ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ

Поставувањето цели е многу важно, од различни аспекти и причини. Целите како такви се алката што ги поврзува нашите акции и резултатите што ги постигнуваме, во насока на реализација на нашата визија и мисија.

Согласно ова, Целите за одржлив развој се од суштинско значење за општествена мобилизација, за заедничка борба против сиромаштијата и за постигнувањето на одржливиот развој. Без тоа, многу е тешко во еден динамичен, поделен и преоптоварен модерен свет да се изведат конзистентни напори и акции кон постигнување на нашите заеднички цели.

Донесувањето глобални цели им помага на поединците, организациите и владите во светот полесно и ефикасно да се усогласат околу насоките, во суштина, да се фокусираат на она што навистина е важ-

но за нашата иднина. Понатаму, поставувањето одредени цели овозможува создавање и одржување притисок и чувство на одговорност на светските лидери и владите за реализација на еден усвоен план и стратегија за развојот на светот во правилната насока.

Поставените Цели за одржлив развој овозможуваат развивање на еден заеднички систем на вредности за сите земји, поголема соработка и вмрежување, како и размена на искуства и добри практики на овој заеднички пат. Преку тоа се поттикнуваат и се развиваат различни заедници и мрежи на експертиза, знаење и практика за решавање на предизвиците за одржлив развој.

Поставените цели ги мобилизираат клучните засегнати страни и центри на моќ, лидерите на заедниците, политичарите, владите, научната заедница, невладиниот сектор, меѓународните организации, донаторските организации и фондациите да работат заедно за постигнување на

овие заеднички цели. Овој процес на вмрежување и соработка помеѓу повеќе засегнати страни е од суштинско значење за справување со комплексните предизвици на одржливиот развој и борбата против сиромаштијата, гладот и болестите и овозможува постигнување поголеми ефекти и резултати во сите области од развојот на заедницата.

Искуството и резултатите, кои беа постигнати со Милениумските развојни цели (MDGs), се добар пример и поттик за светот во целина и земјите членки на ООН да се продолжи уште порешително и интензивно во работата кон спроведување на новите Цели за одржлив развој (ЦОР).

Според извештајот за напредокот на Милениумските развојни цели од 2015 година на глобално ниво, како резултат на оваа глобална иницијатива во сите 8 клучни цели кои беа предвидени е постигнат значителен напредок, особено во намалувањето на сиромаштијата, контролата на болестите и подобрен пристап до образование и инфраструктура во земјите во развој⁷. Овој извештај докажува дека, со добро планирани и насочени интервенции и стратегии, соодветни ресурси и политичка волја, дури и најсиромашните земји можат да направат значителен напредок во развојот.

Сепак, извештајот, исто така, посочува дека и покрај големиот успех постојат и нерамномерни постигнувања и недостатоци во многу области, особено за ранливите и сиромашни групи граѓани. Така, сè уште е евидентна родовата нееднаквост, големи разлики помеѓу сиромашни-

те и богатите луѓе, руралните и урбани средини, климатските промени и деградација на животната средина, како и постоењето на конфликтите како една од поголемите закани за човештвото. Според ова, работата не е завршена и мора да продолжи развојот и во новата ера.

Нашата држава во последните 20-ина години се наоѓа во еден континуиран процес на трансформација и транзиција, кој според досегашните анализи и извештаи⁸ не се одвива според посакуваната динамика и резултати. Слична е ситуацијата во поглед на одржливиот развој генерално, вклучително и во меѓународните рамки на одржливиот развој, како што се MDGs и ЦОР, чие спроведување во нашата земја заостанува.

ЦОР претставуваат еден важен модел и механизам за развојот на една земја и како таков се очекува да бидат прифатени од страна на целиот државен апарат и од сите останати клучни чинители во општеството.

⁷ Извештаите на ЕУ за периодот 2012-2016, Извештаите на СИГМА <http://www.sigmaweb.org/countries/the-former-yugoslav-republic-of-macedonia-sigma.htm>, Извештаите на ГРЕКО (<https://www.coe.int/en/web/greco/-/greco-says-the-former-yugoslav-republic-of-macedonia-makes-no-substantial-progress-urges-more-action-to-apply-recommendations>), Извештаите на Стејт департамент на САД за состојбата со човековите права, Извештаите на „Фридом хаус“ (<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/macedonia>), Извештајот на Светска банка (<https://www.worldbank.org/en/country/fyrmacedonia/publication/fyr-macedonia-systematic-country-diagnostic-seizing-brighter-future-for-all>)

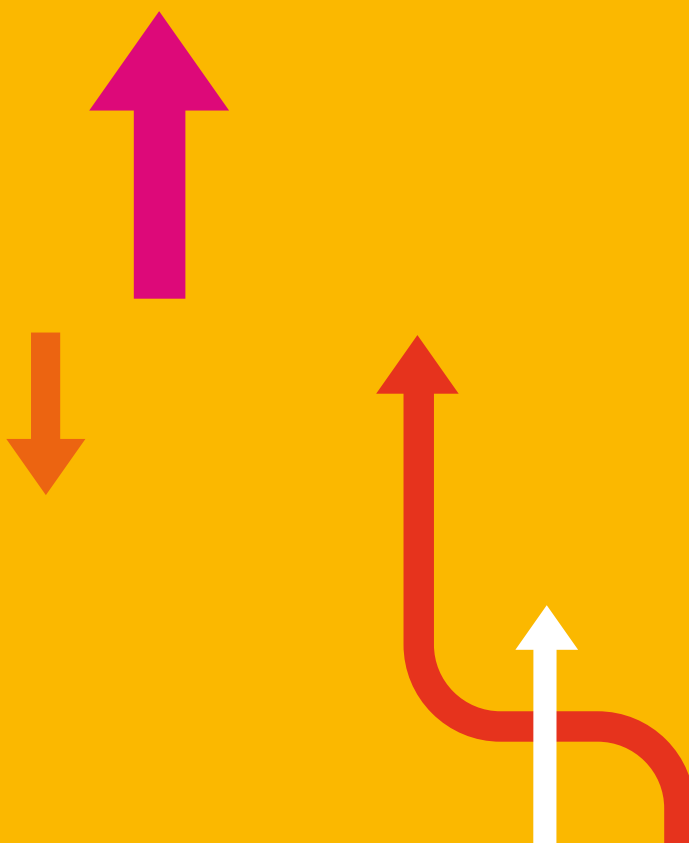
⁸ The Millenium Development Goals Report, UN 2015

2

НАОДИ ОД
ИСТРАЖУВАЊЕТО

2.1 АКТУЕЛНИ СОСТОЈБИ И ТРЕНДОВИ ПОВРЗАНИ СО СПРОВЕДУВАЊЕТО НА ЦЕЛИТЕ ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ (ЦОР) ВО НАШАТА ЗЕМЈА

Наскоро ќе се наполнат три години од усвојување на Целите за одржлив развој (ЦОР) од страна на ООН преку Резолуцијата на Генералното собрание на ООН 70/1 Трансформирање на нашиот свет: Агенда 2030 за одржлив развој на 25 септември 2015, односно две години од нивното актуелизирање кај нас преку потпишување на документот „Партнерство за одржлив развој: Стратегија на Обединетите нации 2016–2020“, која обезбедува стратегиско-акциска и правна рамка за активностите на ОН во земјата за периодот 2016–2020.

Базирано на анализата на документи, како и спроведените интервјуа со клучните информирани лица од неколку сектори и профили се покажа дека институциите, граѓанскиот сектор и бизнис-заедницата имаат основни познавања за ЦОР, особено за дел од Целите кои спаѓаат во нивните области на дејствување, за што на директен или индиректен начин се информираат или спроведуваат одредени активности во процесот на нивната работа. Меѓутоа, ова генерално важи за дел од институциите и организациите кои се на некој начин во комуникација и соработка со меѓународните организ-

ации, како што се агенциите на ОН (UNDP, UNICEF, UN Women, UNFPA, WHO, ILO и др.) или програми поддржани од страна на Европска Унија, Светска банка, УСАИД, Швајцарската агенција за развој, други странски донатори. Сепак, и во тие случаи информирањето и вклученоста се мошне ограничени, еднократни и поврзани само за конкретните цели, проекти и активности.

Кога зборуваме за состојбите на пошироко ниво, за информираноста на општата јавност, но дури и за институции и организации кои немаат допирни точки со настани и активности од овој тип, ситуацијата е поразлична и тие имаат дури поограничени познавања и уште помала вклученост.

МИЛЕНИУМСКИТЕ РАЗВОЈНИ ЦЕЛИ, КАКО ПОЧЕТНА ОСНОВА ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ

Милениумските развојни цели (MDGs) им претходеа на Целите за одржлив развој (ЦОР), па е релевантно да се согледа нивото на нивното спроведување во нашата држава и начините како тие потоа се надградуваат со ЦОР.

Во нашата земја Милениумските развојни цели беа спроведени на ограничено или маргинализирано ниво, само за одредени цели и области, не системски, без посебен фокус и плански документ, што налага поинаков третман или постапување во иднина со ЦОР, доколку се стремиме кон нивно целосно прифаќање и спроведување.

Голем дел од институциите и организациите немаат конкретни информации за тоа колку Милениумските развојни цели беа опфатени и земени предвид од страна на државата и кои се нивните ефекти во одржливиот развој на земјата. Само мал дел од министерствата во периодот на нивното спроведување ги препознавале Милениумските развојни цели и ги земале предвид во подготовка на развојни документи или спроведување на одредени активности и проекти.

За степенот на исполнување на MDGs има извештај на глобално ниво со препораки и заклучоци, а дел од земјите имаат изработено и посебни извештаи за спроведеното од MDGs.

Владата има изготвено неколку извештаи за нивото на остварување на Милениумските развојни цели. Тие покажуваат дека државата во изминатиот период остварила одреден напредок во социо-економската сфера, одредено намалување на невработеноста и одреден напредок има и во однос на заштитата на животната средина. Меѓутоа, во доменот на сиромаштијата и на социјалните разлики, како и кај разликите меѓу одделни ранливи категории граѓани, потребна е поголема посветеност со цел да се достигне планираното ниво.⁹

Нашата земја генерално не забележа крупен напредок во исполнувањето на MDGs и нивното спроведување не беше

толку успешно. Напротив, во одредени сегменти на неколку важни теми, како што се образованието, здравството, сексуалното и репродуктивно здравје и сл. имаше и назадување на развојните процеси.

Многу од институциите се соочуваат со тешкотии во приклучувањето на слични иницијативи и практики поради недостигот на соодветен персонал, како и ангажманот во други активности. Од друга страна, приоритетите на земјата многу брзо се менуваат и не се поставуваат цели кои треба да се следат на долг рок. Промените во власта и политичките кризи во земјата дополнително ги отежнуваат развојните процеси.

Општ впечаток е дека Милениумските развојни цели беа многу општи, со ниски конкретни цели и постоеше перцепција дека тие се повеќе за сиромашните држави и земјите во развој, за разлика од ЦОР, кои сега се универзални, многу подетални, пофокусирани и разработени со потцели, конкретни резултати и индикатори.

За соодветно да се прифатат Целите за одржлив развој, потребно е да постои декларирана спремност, фокус и план за нивното спроведување. Милениумските развојни цели, кои беа воведени и промовирани помпезно на почетокот на новиот милениум во светот, кај нас во првите години исто така добија внимание, меѓутоа со текот на времето тие сè помалку беа земени предвид, и во целина и во пракса малку беа прифатени и постапено според нив. Истото може да се случи и со ЦОР, доколку не се постават во јасно дефинирана рамка.

⁹ Извештај на Република Македонија за напредокот во остварувањето на Милениумските развојни цели, 2009 година

2.2 ПРАВНА РАМКА И КЛУЧНИ СТРАТЕГИСКИ ДОКУМЕНТИ ШТО ПРОМОВИРААТ ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ

Нашата земја располага со солидна правна рамка која го промовира одржливиот развој на земјата како од аспект на Уставот така и со останатото приспособено законодавство¹⁰. Покрај тоа, во поглед на планирањето и спроведувањето на успешен одржлив развој на национално ниво се подготвени и се следат низа среднорочни и долгорочни плански документи и стратегии кои се фокусирани на различни делови од одржливиот развој, како: Национална стратегија за одржлив развој во Република Македонија 2009–2030, Програма за одржлив локален развој и децентрализација 2015–2020, Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во РМ 2010–2020, Стратегија за родова еднаквост 2013–2020, Стратегија за животна средина и климатски промени 2014–2020 и низа други секторски стратегии и документи. Националната стратегија за одржлив развој на РМ е со временска рамка 2009–2030, а нејзиното мото е: „Подобра иднина преку промени - користење на нашето богато општествено, културно и природно наследство на урамнотежен начин“.

Изработката на НСОР беше еден од приоритетите наведени во Европското пар-

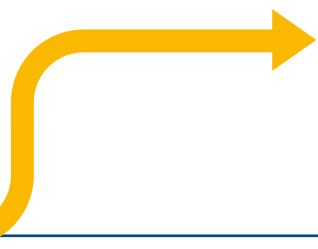
тнерство со државата од 2004 година, односно барањата за реформи на земјата на патот кон пристапување на ЕУ, како и обврска за исполнување наведена во „Стратегијата на државата за интеграција во Европската Унија“¹¹. Националната стратегија за одржлив развој се состои од два дела: Дел I, кој ја содржи целокупната стратегиска рамка и Дел II, кој ја содржи стратегиската основа за поддршка, а нејзиното имплементирање е во насока на обезбедување економски развој кој е социјално одговорен и праведен, прифатлив за животната средина и кој се потпира врз основните постулати на граѓанското општество.

Националната стратегија за одржлив развој се заснова врз: а) принципите за одржлив развој прифатени на глобално ниво а дефинирани на Конференција за животна средина и развој на ОН (Рио де Жанеиро, 1992) со цел Агенда 21 да биде во функција, б) Декларацијата и планот за имплементација од Јоханесбург 2002 усвоена на Светскиот самит за одржлив развој, в) принципите на Милениумската декларација на ОН во кои се содржани Милениумските развојни цели и г) принципите развиени во обновената Стратегија за одржлив развој на ЕУ, усвоена од страна на Европскиот совет во 2006 год.¹²

10 Устав на РМ, 17 ноември 1991 и сите амандмани (член 8, 42, 43, 44 итн.), Законите поврзани со заштита на животната средина, воздухот, бучавата, природата, водите, управувањето со отпадот и сл., Законите од областа на еднаквите можности, трудот и социјалната заштита и сл.

11 Национална стратегија за интеграција на РМ во Европската Унија, Скопје, септември 2004 (https://www.sobranie.mk/WBStorage/Files/Nacionalna_strategija%2006.09.04.PDF)

12 Национална Стратегија за одржлив развој на Република Македонија (2009–2030)

НСОР како документ е развиен низ консултативен процес од страна на домашни експерти од различни области во соработка со 7 секторски и 4 меѓусекторски работни групи во кои биле вклучени претставници на локалните власти, академијата, граѓанскиот и деловниот сектор. Стратегијата се базира на претходните позитивни искуства на сите вклучени страни на исполнувањето на стандардите кои земјата ги има прифатено на меѓународен план, особено тие што се однесуваат на приближување на земјата кон ЕУ.

Стратегиската структура на која се базира оваа Стратегија е фокусирана на шест главни области и тоа: политика и правна рамка; животна средина; енергија; рурален развој; социјални прашања; и мали и средни претпријатија; инфраструктура и транспорт и индустрија.

Стратегијата се базира на три водечки принципи и тоа: 1) Владата да има иновативна, поддржувачка и водечка улога во однос на општините и приватниот сектор; 2) да се воведат е-управување и 3) краткорочниот фокус да биде насочен кон високообразованата работна сила, со цел да се спречи понатамошниот „одлив на мозоци“.

Бидејќи претставува долгорочен документ, Стратегијата има долгорочни, среднорочни и краткорочни цели според кои нашата земја ќе требаше веќе да биде членка на ЕУ и ќе имплементираше пилот и демонстрациски проекти за одржлив развој.

Во таа насока се налага потреба од нејзино ревидирање и приспособување согласно реалноста и принципите, целите и индикаторите на Агенда 2030 односно ЦОР.

Еден од останатите клучни документи за одржливиот развој, особено за социјалната сфера, е и Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и на социјалната исклученост, чија главна цел е намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во земјата преку подобро користење на расположливите човечки и материјални ресурси, подобрување на условите за живеење, за работење и на општествените услови на сите граѓани, системско и институционално содејство во функција на побрз развој, повисок стандард и поквалитетно живеење¹³.

Во Стратегијата се опфатени следниве подрачја: вработување и пазар на труд, сиромаштија и социјална обесправеност, здравствена заштита, долготрајна нега, образование, социјална заштита, транспорт, комуникации и домување.

Во подготовката на Стратегијата се земени предвид повеќе стратегиски документи, закони, планови, анализи, информации и други извори, кои даваат слика за досегашните процеси и решенија во оваа област. Се согледуваат и се предлагаат можни решенија што значат унапредување на положбата и социјално вклучување.

¹³ Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и на социјалната исклученост во Република Македонија 2010-2020, Влада на РМ, МТСП.

чување на лицата кои по разни основи ги немаат можностите што се обезбедуваат системски.

Важен документ за унапредување на еден од главните сегменти на одржливиот развој е и Стратегијата за родова еднаквост¹⁴ која претставува стратешки документ на земјата со цел унапредување на еднаквите можности на жените и мажите во севкупното општествено живеење. Овој документ има цел да обезбеди рамка за целосна еднаквост на жените и мажите како крос-секторски, хоризонтален и универзален социјален и политички приоритет. Исто така, овој документ ги поставува основните чекори и специфичните насоки за целосно постигнување на родовата еднаквост во нашата земја.¹⁵ Стратегијата се сосредоточува на неколку области (човекови права, процеси на одлучување, здравство, социјална заштита, образование, насилство и медиуми) и е поткрепена со Национален план за акција за родова еднаквост за период од четири години, кој предвидува преземање на краткорочни и среднорочни активности, кои ќе се реализираат преку годишни оперативни програми.

Во редот на стратешки документи кој е базиран и води кон подобрување на правната рамка за одржлив развој е и Стратегијата за животна средина и кли-

матски промени 2014-2020, чија главна цел и визија е насочена кон зачувување, заштита и унапредување на квалитетот на животната средина и квалитетот на животот на граѓаните, со цел да се овозможи одржлив раст кој ќе придонесе кон постигнување на глобалните цели за животна средина.¹⁶ Овој документ понатаму е насочен кон следење и исполнување на принципите на прифаќање на концептот за одржлив развој од страна на земјата, како начин кој води кон економски напредок и социјална благосостојба на начин кој нема негативни последици врз животната средина, потоа заложбите на земјата за приклучување кон ЕУ и исполнување на обврските на меѓународните договори за заштита на животната средина и климатските промени.

Нашата држава е децентрализирана земја со поделена власт помеѓу институциите на централно и локално ниво. Согласно ова, и одржливиот развој соодветно се развива на овие две нивоа, а затоа се потребни посебни политики и мерки за одржлив развој на локално ниво. За оваа цел Владата освен НСОП соодветно подготвува програма за одржлив локален развој и децентрализација. ПОЛРД претставува основен стратешки документ за развојот на локалната самоуправа и децентрализацијата во земјата. Преку програмата за одржлив локален развој и децентрализација е операционализирана определбата на нашата земја да продолжи со поттикнување на

14 Стратегија за родова еднаквост 2013-2020, Влада на РМ, МТСП, јануари 2013, Скопје.

15 Проценка на имплементацијата на Националниот план за родова рамноправност 2007-2012 година

16 Стратегија за животна средина и климатски промени 2014-2020, Влада на РМ, МЖСПП, мај 2015

одржливиот локален развој, доброто локално владеење и создавање услови за поактивна, поефективна и поиновативна улога на локалните власти во остварувањето на националните цели за раст и развој¹⁷. Документот се базира на четири клучни оски и тоа: добро управување и развој на институционална рамка за интегриран локален раст и развој; раст заснован на знаење преку зајакнување на локалната конкурентност и иновативност; инклузивен раст, преку овозможување еднаков пристап до локалните услуги за сите граѓани; и одржлив раст заснован на одговорно користење на природните ресурси.

Последната верзија на ПОЛРД е за периодот 2015-2020 и е шести по ред плански документ посветен на натамошниот развој на децентрализираната власт, од 1999 година до денес.

Во контекст на одржливиот развој, од страна на Владата се подготвени и се ставени во функција низа други секторски стратегиски документи, кои ги поддржуваат горенаведените документи како што се: Стратегија за регионален развој 2009-2019, Стратегија за животна средина и клима (2014-2020), Национална стратегија за заштита на природата (2017– 2027), Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2010-2020, Стратегија за родова еднаквост 2013-2020, Стратегија за унапредување на енергетската

ефикасност (2015-2020) и други плански документи на национално и локално ниво.

Нашата земја, како и голем број држави од регионот и пошироко, како членка на ООН се приклучи на процесот на интегрирање и усогласување на ЦОР во нејзините национални развојни политики и стратегии. Во овој поглед Владата на 24 октомври 2016 со агенциите на ОН го има потпишано документот Партнерство за одржлив развој: Стратегија на Обединетите нации 2016-2020 (UNDAF)¹⁸ која обезбедува стратегиска и правна рамка за активностите на ОН во земјата за периодот 2016-2020.

Овој договор за партнерство е насочен кон воведување и спроведување на ЦОР преку приоритизирање на целите, резултатите и индикаторите кои агенциите на ОН и националните партнери се усогласиле дека имаат особено значење за земјата во првиот петгодишен период на спроведување на Агендата 2030. Така се утврдени пет приоритетни области на соработка: вработување, социјално вклучување, добро управување, одржливост на животната средина и родова еднаквост.

Документот содржи шест поглавја. Поглавјето 1 го опишува контекстот на земјата фокусирајќи се на пет области: вработување, социјална инклузија, добро владеење, животна средина и родова еднаквост, каде што се гледаат

17 Програма за одржлив локален развој и децентрализација во Република Македонија 2015-2020, Влада на РМ; МЛС.

18 Partnership for Sustainable Development: United Nations Strategy 2016-2020, UN Country Team Skopje

најголемите предизвици. Поглавјето 2 ги претставува програмските активности и агенциите на ОН и националните партнери кои се вклучени во секоја од петте области, заедно со дополнителен нов приоритет (во рамките на областа социјално вклучување) кој е поврзан со приливот и транзитот на бегалците и мигрантите. Поглавјето 3 дава преглед на потребните ресурси и стратегијата за мобилизација на ресурси. Поглавјето број 4 ја опишува управувачката структура и стратегиите за имплементација. Поглавјето 5 воспоставува календар за мониторинг и евалуација. Поглавје 6 содржи правни аспекти за процесот на спроведување на договорот.

UNDAF на некој начин претставува моментална ЦОР-платформа, која како стратегија на работа на Обединетите нации (сите UN агенции) е усогласена со ЦОР и е прифатена, односно усвоена од страна на Владата на РМ, преку Министерство за надворешни работи (МНР). Тоа е документ што претставува договор за партнерство помеѓу ОН и државата со што се одредуваат приоритетите на развој на среднорочно ниво или за период од 5 години (2016-2020). UNDAF е подготвен во консултација со владата и е официјално прифатен и потпишан од нејзина страна и со тој документ државата на некој начин ги има утврдено своите среднорочни приоритети за одржлив развој.

Документот содржи приоритизација на мерки и области на кои работат агенциите на ОН во земјата, а истите се совпаѓаат или засноваат врз Целите за одржлив

развој. Така, УНДП и другите агенции со активностите кои ги спроведуваат во земјата адресираат дел од проблемите и го поддржуваат развојот на ЦОР.

За да се започне со процесот на преточување на Целите за одржлив развој на Агендата 2030 на национално ниво во земјата, Владата на РМ во соработка со агенциите на ОН започна активности за интегрирање на ЦОР во националниот процес на планирање. Активностите е предвидено да се спроведат во неколку фази почнувајќи со приоритизирање на ЦОР и локализирање на целите и избор на локални показатели како основа за изработка на Акциски план за ЦОР 2016-2020 за надградба на постојната Национална стратегија за одржлив развој 2009-2030 и подготовка на Национален план за спроведување на ЦОР 2016-2030¹⁹. Меѓутоа, овој процес сè уште се наоѓа во првата фаза, односно досега Владата и агенциите на ОН успеале да ги приоритизираат дел од целите и истите да ги разработат во рамките на документот „Партнерство за одржлив развој (UNDAF) 2016-2020“.

Во рамките на UNDAF, секоја од агенциите на ОН има развиено и работи на посебни области и проекти (на пр. добро владеење, социјално вклучување, животна средина и сл.). Така агенциите на ОН, како дел од нивните надлежности и акциски планови, работат во материјализирање на UNDAF, а со тоа и во подобрување на

¹⁹ Предизвиците со преточувањето на Агендата за одржлив развој 2030 во националното планирање на одржливиот развој и улогата на СЗО, Маргарита С., и Снежана Ч.

развојот на земјата, меѓутоа е потребно и постоењето и функционирањето на институционално водство и партнерство и чувство на сопственост во рамките на овие процеси.

ЦОР на земјите членки на ОН треба да им служат како водич, па тие согласно нив да ги приспособат и да ги прифатат целите во своите документи и потоа во пракса да ги спроведуваат. Нашата земја има голем број документи за политики, како национални, регионални и локални програми и стратегии за развој кои се изготвени од страна на различни чинители, за различни области и се донесени и важат за различни временски периоди. Но, за тоа колку истите се усогласени со Целите за одржлив развој, има различни мислења и ставови. Така, дел од претставниците на институциите сметаат дека документите се прилично добро усогласени и во нив на еден или друг начин се наоѓаат елементи и се рефлектирани насоките и принципи кои се предвидуваат со ЦОР. Меѓутоа, некаде има и отстапување, особено во оние документи што биле изготвени пред 2015 година.

Дел од институциите и организациите тврдат дека водат сметка да ги инкорпорираат ЦОР, особено во рамките на документите и други процеси за кои се тие одговорни. Со неколку исклучоци, ова е генерално случај кога има вклученост, одредени насоки или барања од страна на меѓународните организации или партнери во тие процеси. Друго е прашањето колку тоа се прави соодветно и планирано, со посебна намера и фокус на ЦОР,

колку постои конвергенција помеѓу нив и дали тие документи и политики потоа соодветно се имплементираат.

ЦОР на ОН на глобално ниво се релативно нови, согласно тоа и насоките и методологијата на ОН за нивно спроведување се предмет на постојано ажурирање и дополнување, така што е неопходна целосна посветеност и цврст ангажман за нивно следење и усогласување со определбите и од страна на нашата држава.

Дел од институциите и организациите сметаат дека постои доволно простор за подобрување на овој план, односно дека има многу слабости или празнини и само мал број креатори на политики, институции или поединци во нив реално се запознаени со ЦОР и обврските кои произлегуваат од нив, како и потребата за нивно презентирање во националните документи за јавни политики.

За друг дел од испитаниците ЦОР како релевантна тема актуелно не се наоѓаат на нивото на приоритети заедно со другите теми и области и во последните неколку години фокусот на Владата е повеќе во процесот на ЕУ-интеграција, односно целите и барањата што се поставени во рамките на овој процес. Но и тука исто така има простор и потреба за подобрување на состојбите и поефикасно работење, особено во поглед на приспособување на правната регулатива, реформа во неколку клучни области, како и да се постигне поголема моќ на апсорпција на ЕУ-фондови.

2.3 РАЗВИВАЊЕ НА МЕРКИ И ПОЛИТИКИ ЗА ЦОР НА НИВО НА ДРЖАВАТА

Процесот на развивање на мерки и политики кои се однесуваат на ЦОР се наоѓа на почетна основа или позиција и е потребно да се воспостави систематизиран пристап во развојот на истите. Процесот на креирање политики со префиксот ЦОР треба да е повеќе присутен и повеќе развиен, но моментално не се наоѓа на ниво на приоритетите во државата.

Според повеќето интервјуирани, државата треба да го смени пристапот кон меѓународните процеси и политики, како што се ЦОР и кон целокупниот процес на реформи треба посуштински да се работи како од страна на државните институции така и од останатите чинители.

Во првата година кога ЦОР беа глобално усвоени кај нас исто така имаше нивно промовирање и формално беше декларирана волјата од страна на државата за нивно прифаќање. Меѓутоа, според интервјуираните, сè уште нема сериозни заложби и ангажман за нивно материјализирање.

Владата на РМ преку МНР е потписник на UNDAF и природно е да се очекува да се развијат политики во рамките на институциите, односно UNDAF да се рефлектира во документите на министерствата, годишните програми, стратегии и сл.

Од друга страна агенциите на ОН кога го прават UNDAF се водат генерално од своите проекти и програми за кои обезбеду-

ваат финансирање притоа спроведувајќи ги заедно со министерствата, меѓутоа повеќето интервјуирани сметаат дека министерствата не покажуваат сопственост врз овие документи.

Покрај процесот на консултација околу изготвување на UNDAF, досега не постои друг посебен процес во функција на ЦОР. Институциите или организациите се учесници во други процеси на креирање на политики и стратегии за развој, учествуваат во работни групи за подготовка на закони и слично, меѓутоа тешко е да се каже дали во овие процеси има елементи или осврт на ЦОР. Само во неколку случаи се забележуваат иницијативи за реферирање и инкорпорирање на ЦОР во документи за анализа и креирање политики, како што се изработка на GAP analysis (анализа на прогресот) на ЦОР од страна на Канцеларијата на постојаниот координатор на ОН (UNRC), Отворено владино партнерство, Проценка на ефикасноста на животната средина (Environmental Performance Review) и сл.

Во овој контекст, треба да се прави разлика помеѓу процесите што се реализираат на ниво на креирање одржливи политики од спроведувањето на краткорочни проекти. Кај нас има многу проекти и тие секако дека придонесуваат во подобрување на состојбите, но потешко се креираат и се спроведуваат долгорочни политики.

Според прибраните информации од интервјуата, се забележуваат разни принципи и искуства на целните групи од учеството во процесите за креирање

на политики. Честопати вклученоста на граѓанскиот сектор, а понекогаш и на институциите е формална, нема конзистентност на процедурите, нема доволно време што се остава на располагање за доволно информирање, како и за разгледување на документите со цел учесниците да можат соодветно да ги предложат своите решенија. Многу е честа праксата на донесување закони по итна постапка.

Интервјуираните сметаат дека е потребен интегриран пристап во креирањето на политиките за одржлив развој, координација со постојните стратемиски документи и вклученост на целокупната институционална структура.

2.4 МЕХАНИЗМИ ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ МЕЃУИНСТИТУЦИОНАЛНА И МЕЃУСЕКТОРСКА КОМУНИКАЦИЈА И СОРАБОТКА

Обврски и улога во спроведувањето на одржливиот развој, особено во контекст на остварување на Целите за одржлив развој во нашата земја имаат голем број чинители. Владата преку своите министерства и други државни институции и органи е директен носител на овие процеси, дополнително, граѓанските организации и агенции на ОН, како и бизнис-заедницата играат важна улога во имплементација на програмски активности и мерки кои придонесуваат кон остварување на Целите за одржлив развој.

Владата и министерствата генерално се институциите кои ги креираат политиките на национално ниво. Согласно тоа, нивната улога е и во спроведување на политиките, а дополнително е потребно тие да развијат и повеќе практики на следење и оценка на имплементацијата на сопствените политики и документи. Во овој контекст министерствата се одговорни за тоа да се погрижат и за воведување, имплементација и следење на ЦОР и генерално одржливиот развој на земјата, и тоа со утврдени точни критериуми и индикатори за следење. Покрај креирање политики и документи, од институциите се очекува да изградат посебен систем што ќе се ангажира соодветно да се имплементираат ЦОР, преку основање посебни тела и органи, комисији или сектори во рамките на министерствата, како и самите министерства на генерално ниво кои ќе се занимаваат поблиску со следењето и имплементацијата на овие цели и одржливиот развој во глобална смисла.

Како што може да се заклучи, досега надлежностите и обврските за воведување на Целите за одржлив развој се пренесени на агенциите на ОН во соработка со националните институции, а во одредени случаи и со невладиниот сектор.

Во овој контекст најголем дел од соговорниците сметаат дека носители на процесот на спроведување на ЦОР треба да се институциите, а меѓународните организации да бидат олеснувачи или помагатели во процесот. Ова особено е важно (или неопходно) поради фактот

дека државните институции се креатори на политиките и тие треба да одговараат и за нивното спроведување. Меѓутоа, дел од испитаниците сметаат дека УНДП и другите агенции на ОН како претставници на ООН и надлежни за Агенда 2030 како меѓународен документ потребно е уште повеќе да се залагаат за нивно соодветно промовирање, локализирање и применување во рамки на националните политики и проекти.

Во државата постојат и неколку посебни тела и органи кои се надлежни за спроведување и следење на политиките и мерките за одржлив развој, како што е Националниот совет за одржлив развој и неколку други совети и комисии основани за посебни процеси и документи.

Националниот совет за одржлив развој (НСОР) се формираше во 2012 година со цел спроведување на Националната стратегија за одржлив развој. НСОР има солиден состав и силни ингеренции во однос на креирањето на политиките за одржлив развој и координација на процесот, меѓутоа покажува слаба активност.

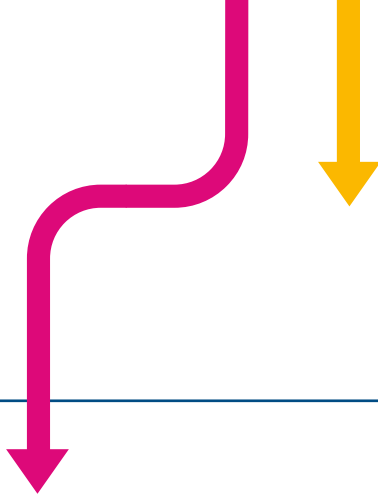
Кабинетот на ЗПВРМЕП, кој актуелно е институција координатор на процесот на одржлив развој, поради концентрација на голем број на ингеренции и различни приоритети нема доволен капацитет за имплементација на политиките за одржлив развој. Од друга страна, нема јасно дефинирана мапа на други институции и засегнати страни и нивната улога во процесот на водење политики и процесот на одржлив развој. Техничката група

за поддршка на НСОР може да сугерира активности, но нема мандат за координација на политиката на одржлив развој. Немањето посебен акциски план за Националната стратегија за одржлив развој, како и ЦОР во земјата предизвикува застој на процесот на координација на спроведувањето на Стратегијата и Целите за одржлив развој.

Организациите од граѓанскиот сектор ретко се вклучуваат во формални тела, работни групи и иницијативи кога се изработуваат важни стратегиски документи, особено тие што се однесуваат на ЦОР.

Еден позитивен пример и модел што може да се издвои е Отворено владино партнерство²⁰ преку кој се создаде еден механизам што ги вклучува сите релевантни чинители од различни сектори. Сличен отворен, транспарентен и партиципативен процес беше спроведен во процесот на ревидирање на „Програмата за одржлив локален развој и децентрализација (2015-2020)“ и подготовката на новиот Акциски план 2018-2020 на оваа Програма. Двата процеса се конципирани за широк опфат на клучните актери преку работни групи и јавни работни средби или форуми на кои се дискутираат и креираат политиките. Во двата процеси има институција која е задолжена за координирање на процесот, истовремено се овозможува вклученост на сите целни групи, на исто рамниште и тежина, не само владата и институциите туку и еди-

²⁰ Национален Акциски план за отворено владино партнерство 2018-2020, јули 2018 (<http://www.mio.gov.mk/?q=mk/documents/open-government-partnership>)

ниците на локалната самоуправа, невладините организации, бизнис-заедницата и други засегнати страни.

Во двата процеса има назначени одговорни лица по институциите кои веќе се стекнаа со искуство и пракса на комуникација и соработка и како резултат истиот пристап може многу лесно да се искористи или реплицира. Ова може да послужи како еден позитивен пример кој може да се спроведе и во рамките на процесот на планирање и спроведувањето на ЦОР.

Карактеристичен е и фактот што двата процеса беа под покровителство на меѓународниот фактор (ЕУ и УНДП) и беа раководени од страна на надлежни министерства (МИОА и МЛС). Во нивното спроведување имаше експертска и техничка надворешна поддршка (ЦИКП и КСР), како и активна вклученост на други релевантни државни институции и невладиниот сектор. Ова докажува дека процесите што се спроведуваат на отворен и транспарентен начин, преку активна координација и соработка од сите засегнати страни како пристап може да биде мошне успешен. Сличен пристап треба да се аплицира и во контекст на воведувањето и остварувањето на ЦОР.

Агенда 2030 и Целите за одржлив развој претставуваат широка палета области и приоритети за развој. Нашата држава како мала и средно развиена земја не би можела да одговори на предизвикот на спроведување на сите цели во краток или среднорочен период. Затоа е потребно целите што е можно повеќе да бидат локализирани и да се приоритизи-

раат врз основа на итноста, важноста и можностите на земјата да се справи со прашањата кои се покриени со нив.

Како такви прашања интервјуираните најчесто ги сметаат економскиот развој и вработувањето бидејќи оттаму потекнуваат и други можности. Сиромаштијата, исто така, треба да биде во фокусот на интервенции од страна на државата, потоа подобрување на условите со социјалата, здравството и образованието, подобрување на доброто управување (реформи во администрација, правосудство итн.).

Во составот и работата на НСОР учествуваат клучните институции согласно приоритетите за одржлив развој на земјата и тоа: Кабинет на заменик-претседателот на Владата за економски прашања, Министерство за економија, Министерство за труд и социјална политика, Министерство за животна средина и просторно планирање, Министерство за локална самоуправа, Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство и Секретаријат за европски прашања, Министерство за здравство, а по потреба можат да се приклучат и претставници на Собранието, Македонската академија на науките и уметностите (МАНУ), стопанските комори, експерти и претставници на граѓанскиот сектор.

Работата на Националниот совет за одржлив развој, покрај другото, е поврзана и со нашето членство во европското семејство, вклучувајќи го тука и исполнувањето на дефинираните цели во стратегијата Европа 2020, како и опфат

на економските, социјалните и останатите димензии на Агенда 2030 на ОН. Еден од најважните приоритети на Националниот совет е да даде насоки за зголемен економски раст на државата и социјална благосостојба во општеството, но во исто време да обезбеди насоки за соодветна заштита на животната средина и ефикасно користење на природните ресурси, приспособување кон условите на климатските промени и промовирање на енергетската ефикасност.

НСОР како највисоко тело е конципиран за да ги рефлектира принципите на инклузивност, координација и соработка помеѓу клучните владини институции, академијата и науката, невладиниот сектор, па дури и законодавниот дом. Меѓутоа, според испитаниците вклучени во оваа анализа, може да се заклучи дека НСОР вистински не профункционирал, тој е воспоставен формално и не одржува редовни седници, туку само неколку пати се организирани состаноци од промотивен карактер. За неговата поддршка во функционирањето е предвидена и воспоставена посебна техничка работна група која треба да спроведува активности согласно насоките на НСОР и координаторот (ЗПВРМЕП), меѓутоа таа била свикана само еднаш за ажурирање на Националната стратегија за одржлив развој, и тоа било направено уште пред да се донесат целите.

НСОР неопходно е да располага со еден ефикасен оперативен механизам или секретаријат кој ќе работи на материјализирање на политиките кои НСОР ќе ги

предлага, како што впрочем е предвидено и во рамките на Националната стратегија за одржлив развој, каде што е развиена добра структура на институционална поставеност и интеракција со цел операционализација и спроведување на оваа стратегија.

Фактот дека НСОР не е соодветно активен и не ја извршува својата функција може да се забележи и од тоа дека тој не е препознаен кај институциите и организациите и тие не се информирани за неговото постоење, односно функционирање.

Само дел од институциите или организациите (Кабинет на заменик-претседател на Владата на РМ задолжен за економски прашања, МНР, агенции на ОН) на некој начин одржале информативни настани за промовирање на работата на НСОР, нивната улога во него или, пак, за Целите за одржлив развој.

Во рамките на НСОР и неговите институции членки не постои јасно дефиниран пристап и процес за координација и соработка.

Покрај НСОР, на национално ниво надлежности и обврска за спроведување мерки и активности за одржлив развој имаат и посебните државни институции, министерства и агенции кои работат во посебни области.

Спроведувањето на одржливиот развој на земјата, вклучително и водењето на процесот на воведување и спроведување на ЦОР според доделените надлежности треба да го направи Кабинетот на

заменик-претседателот на Владата надлежен за економски прашања кој претседава со НСОР. Претходно, оваа задача била во рамки на надлежностите на МЖ-СПП, додека и МНР исто така се појавува како клучна институција во процесот, особено во контекст на соработката со меѓународните организации и како потписник на документот UNDAF во име на Владата на РМ. Актуелно, овој триаголник на комуникација и соработка не е многу активен, следствено недостига и алката на поврзување и понатамошната координација со другите чинители.

Според интервјуираните, Националниот механизам за координација (Кабинетот на ЗПВРМЕП), а дополнително и другите институции не располагаат со доволно човечки капацитети и експертиза за да се справат со предизвиците на ЦОР. Координации и мултисекторски пристап е потребно да биде присутен уште во фазата на планирање, а потоа и во фаза на спроведување и следење на напредокот.

Институциите и организациите што на некој начин се вклучени во активности поврзани со ЦОР истото го прават преку соработката со меѓународните организации (агенции на ОН и други меѓународни организации или донатори) во рамки на одредени програми или проекти.

Најголем дел од испитаниците изјавуваат дека процесот на ЦОР кај нас се наоѓа на почетна основа или позиција бидејќи сè уште не постои јасен дефиниран став, план и насоки како државата ќе се позиционира и кои обврски треба да ги презема за формализација и материјализација

на ЦОР. Процесот тековно не е доволно присутен во јавниот живот, политиките и активностите на сите релевантни чинители.

Националните институции и организации сметаат дека е потребно понатамошно дефинирање и локализирање на ЦОР, согласно контекстот, потребите и можностите со кои располага земјата. Нивниот став е дека овој процес треба да тече под покровителство на UNRC или УНДП и националната институција координатор за одржлив развој – Канцеларијата на ЗПВРМЕП.

2.5 СОСТОЈБИ СО ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ ВО ЗЕМЈАТА

Резултатите од анализата покажуваат дека генерално одржливиот развој во земјата заостанува, а Целите за одржлив развој допрва ќе треба да се разработат и инкорпорираат во системот на државата. Ако се земе предвид фактот дека ЦОР или Агендата на одржлив развој има условно кажано рок или визија на спроведување до 2030 година, ситуацијата можеби не е толку алармантна и доколку работите набрзо се ставаат во функција може да се достигне трендот на светско ниво. Напредокот не е сосема воедначен и секој сектор има своја динамика, зависно од типот и посветеноста на некои прашања или итноста од одредени потребни решенија, така што резултатите не се секаде исти.

Од друга страна, во зависност од кој аспект се проценуваат состојбите, за одредени цели и индикатори, нашата земја има голем напредок, дел од нив се во процес на спроведување и уште пред ЦОР да бидат ставени во функција. Целите и индикаторите се многу општи и е потребно на ниво на држава да има на некој начин расчленување на прашањата, нивно локализирање или допрецизирање според контекстот и состојбите на земјата.

Што се однесува на општиот развој, државните институции како и невладиниот сектор (меѓународни организации, граѓанскиот сектор и бизнис-заедницата) во земјата континуирано спроведуваат мерки и активности кои се во функција на подобрување на состојбите со одржливиот развој на национално ниво, особено во поглед на економско зајакнување, социјална заштита и заштита на животната средина, кои се главните оски на одржливиот развој. Странските донатори (Европска Унија, УСАИД, Светска банка, амбасадите, агенциите на ОН и други) вложуваат големи напори и финансиски средства во спроведување голем број развојни проекти во различни области.

Меѓутоа, кога станува збор конкретно за процесот на воведување и спроведување на Целите за одржлив развој, во таа форма и содржина, според тие стандарди и принципи кои се предвидени согласно Агенда 2030, се забележува недоволна подготвеност и ангажирање за нивна имплементација.

Од анализата на достапните документи, како и од резултатите на интервјуата со клучни информирани лица може да се заклучи дека на централно ниво има проблеми за да се сфати концептот, исто така и на локално ниво каде што концептот на ЦОР воопшто не е пренесен или промовиран и не се води сметка за поврзаните ефекти и тие не се земаат предвид во креирањето политики.

Кога би се дала една квантитативна оценка, таа формално би требало да биде висока, особено поради добрата правна рамка, ако се земат предвид законите и другите документи за јавни политики кои постојат во нашата земја кои веќе добро се усогласени со ЕУ-регулативите и новите практики на меѓународно ниво, меѓутоа, имајќи ја предвид нивната практична примена и колку квалитетно институциите ги имплементираат тие политики, оценката би била многу ниска.

Впечатокот е дека она што се прави не е систематизирано и плански со индикатори преку кои ќе се следи степенот на преточувањето на ЦОР. Активностите се спроведуваат без следење и оценка на ефектите што, пак, е клучно за подобрување на состојбите.

Понатаму, како земја немаме исполнето одредени клучни предуслови или потреби, на пример, немаме попис на население и домаќинства, процес кој е круцијален за планирање, немаме стратегија за развој туку само за економски раст, не се почитуваат законот и принципите за рамномерен регионален развој, нема поврзаност помеѓу бизнис-заедницата

со образовните институции и државните агенции при подготвување студиски програми кои ќе ги подобрат состојбите на економски оператори. Имаме голема администрација која во голема мера е нефункционална. Само во одредени области имаме забележано напредок.

Домашните институции и организации не преземаат поголема иницијатива, улога или значајни активности во контекст на Целите за одржлив развој (ЦОР), односно за нивното промовирање, воведување, спроведување и на крај следење и известување. Тие најчесто се вклучуваат во активности или проекти што се спроведуваат од страна на агенциите на ОН или, пак, проекти на други меѓународни организации и донатори. Повеќето институции и организации учествуваат во активности за подготовка на документи или политики, а најнапредна форма на интервенција во контекст на ЦОР на дел од организациите е спроведување проекти што третираат една конкретна цел од рамката на ЦОР.

Самите институции или министерствата не започнуваат нови процеси врз база на сопствени иницијативи, не работат на посебни анализи или проекти за Целите за одржлив развој и тие немаат посебни програми или акциски планови за нивно воведување и понатамошно спроведување, било на ниво на политики или активни мерки. Единствената стратемиска рамка која се користи и во неа ги вградува ЦОР е UNDAF.

Од анализа на достапните податоци и интервјуата произлегува и дека одредени

сегменти од невладиниот сектор, неколку здруженија на граѓани и бизнис-организации работат на поединечни проекти кои го носат предзнакот на ЦОР, меѓутоа тие генерално се ориентирани кон одредени краткорочни проекти или теми, што подразбира преземање ограничени или еднократни мерки и активности кои на крај не може да го произведат очекуваниот ефект за Целите за одржлив развој.

2.6 ВКЛУЧЕНОСТ НА БИЗНИС-ЗАЕДНИЦАТА И ДРУГИТЕ ЧИНИТЕЛИ

Глобалните предизвици на современите општества што се опфатени и со Целите за одржлив развој се многу комплексни и бараат вклучување на сите општествени чинители. Иако државите се примарно одговорни преку политиките и мерките да работат на постигнување на ЦОР, неопходно е активно вклучување на бизнис-секторот, граѓанскиот сектор, академијата, медиумите што имаат специфични ресурси и можности да придонесат кон агендата за одржлив развој. Вклучувањето на бизнис-заедницата е од особено значење поради тоа што нејзиното влијание е клучно во областите, како што се економскиот развој, влијанието врз животната средина, работната сила, енергијата, животниот стандард итн. Без нивно директно вклучување, напредок во овие области е невозможен. Дополнително, денес е општоприфатено дека за еден бизнис да биде успешен на долг рок, неопходно е да води сметка за своите еколошки и општествени влија-

нија и да се развива на принципите на одржлив бизнис. Во оваа насока, ЦОР претставуваат единствена можност за бизнис-секторот активно, преку својот бизнис да се вклучи во постигнување одржлив развој кој на среден и долг рок ќе донесе корист како за општеството така и за самиот бизнис. Од друга страна, граѓанскиот сектор е носител на интересот на групите на граѓани, и има длабинско познавање на потребите и предизвиците со кои се соочуваат граѓаните, а особено одредени ранливи групи. Граѓанските организации поседуваат експертиза и промовираат нови приоди во решавањето на општествените проблеми. Тие истовремено се коректив на државата и деловниот сектор, но и партнер во заедничко постигнување на ЦОР.

Во оваа насока, неопходно е директно вклучување на овие општествени чинители во Агендата 2030 и постигнувањето на ЦОР во нашата земја. Досегашните анализи укажуваат на тоа дека граѓанските организации и бизнис-заедницата не се значително вклучени во спроведувањето на ЦОР. Додека дел од граѓанските организации кои работат во области поврзани со некоја од Целите за одржлив развој се информирани за ЦОР и имаат идентификувано можности за вклучување во нивното спроведување, компаниите, со исклучок на неколку лидери во доменот на општествената одговорност, речиси и да не се запознаени со агендата за одржлив развој. Иако претставници на бизнис-организации се членови на НСОР, учеството е повеќе на ниво на споделување информации и недостига

проактивно и директно вклучување во конкретни активности.

Испитаниците опфатени со анализата исто така сметаат дека е потребна поголема вклученост и подобрување на комуникацијата и соработката на Владата со граѓанскиот сектор, особено поради тоа што кај граѓанските организации и бизнис-заедницата има голем потенцијал, експертиза и капацитети кои можат да ги дополнуваат владините мерки и активности кон одржливиот развој на земјата.

Досега вклученоста и соработката на владиниот со граѓанскиот сектор не е на нивото кое се предвидува со националните документи или меѓународната пракса. Со исклучоци, во повеќето случаи вклученоста е формална, ad-hoc или во краток временски рок кој не го овозможува искористувањето на сите можности и потенцијал за придонес во процесите и ГО да предложат нивни решенија.

Во нашата земја од 2004 година е активен и Глобалниот договор (United Nations Global Compact) кој беше промовиран од страна на УНДП, а се применува преку Македонската мрежа на глобалниот договор. Најголем дел на членките на Мрежата доаѓаат од бизнис-заедницата и тие даваат голем придонес за развојот на различни општествени сфери, како и продлабочување на учеството на приватниот сектор во развојот на општеството преку активна соработка со институциите и граѓанските организации преку разни форми на општествена одговорност, кои истовремено се и едни од

клучните приоритети на Македонската мрежа на глобалниот договор. Клубот на одговорни бизниси формиран од „Конект“ во 2017 година исто така ги здружува ресурсите и капацитетите на бизнис-заедницата во постигнување на ЦОР. Во оваа насока, државата може да ги искористи веќе постоечките платформи за општествена одговорност на претпријатијата за градење меѓусекторски партнерства во спроведувањето на ЦОР.

2.7 ГЛАВНИТЕ ПРИДОБИВКИ НА ЗЕМЈАТА ОД ЦОР

Соодветното воведување на ЦОР во системот на одржлив развој на земјата и нивното спроведување ќе влијае многукратно на позитивен начин на подобрувањето на низа процеси. Секако, тие ќе придонесат и ќе ги подобрат условите за развој на земјата. Првенствено, ќе се подобри економијата на ниво на земјата, делот на вработување и квалитет на живот, образование, социјална заштита, родова еднаквост и други области.

Друга клучна придобивка ќе биде воспоставувањето на еден поинаков и посуштински систем на вредности, начин на планирање и организирање на државата. Имплементацијата на ЦОР ќе овозможи развивање на земјата преку поставување цели и визија на развој, систем на управување врз база на приоритети и цели, кои лесно може да се измерат и да служат како основа за постојан или одржлив развој на земјата, што ќе придонесе за постигнување подобри резултати, притоа треба тие да се мерат соодветно и свесно.

ЦОР понатаму може да покренат трансформација на моменталните политики и начинот на кои тие се развиваат. Притоа, ќе овозможат вклучување и интегрирање на сите луѓе или прашања кои нив ги засегаат во една интегрирана рамка на одржлив развој или интегриран пристап во решавање на прашањата и идентификување на тие прашања кои досега се занемарени или недоволно следени од страна на државата. Друг момент е и можноста на собирање и следење на податоците што ќе овозможи поинформиран пристап на институциите за реакција по одредени проблеми.

ЦОР тргнуваат од мотото на вклучување на сите (граѓани). Така, процесот отвора можности на соработка и учество на сите чинители до секој граѓанин поединечно бидејќи ЦОР не би можеле да се спроведат доколку не се вклучат сите чинители во процесот.

Во оваа смисла, како многу важна придобивка ќе биде едукативната компонента и промената на свеста на луѓето, како и нивна поголема информираност за да ја сфатат вистинската суштина и важноста на ЦОР, но и нивните обврски, како и обврските на институциите за да се спроведат овие цели.

Едната од најважните придобивки е градењето позитивен имиџ на земјата преку успешно имплементирање на целите.

ЦОР е добра алатка за конципирање на секторските политики и програмата на Владата за спроведување сеопфатни реформи. Алатка преку која може да се

идентификуваат добрите и успешните политики, закони и практики, но и недостатоците кои е потребно да се коригираат. Преку ЦОР, како што е предвидено и во „Цел 17 – Создавање партнерства за одржливост“ се создава можност за ширење партнерства, соработка, размена на искуства, добивање финансиска и техничка помош, вклучување на академијата, приватниот сектор.

Придобивките би биле и во тоа дека ќе стане јасно дека во конципирањето на различни политики и стратегии неопходно е да се има предвид мултисекторскиот и мултидимензионалниот пристап и поврзаноста на секторите и областите и меѓусебните ефекти. ЦОР даваат една добра структура или модел на управување, како и за креирање политики, донесување одлуки врз основа на докази (evidence based decision making). Начинот на формирање на политиките врз база на цели и индикатори кој е воспоставен со ЦОР и тоа ќе го овозможи и ќе ја смени културата на одлучување и управување.

Можностите за подобрување на состојбите во одржливиот развој се поголеми доколку се создадат услови за сеопфатна имплементација на ЦОР вклучувајќи го и пристапот до правда и владеењето на правото.

2.8 ПОВРЗАНОСТА НА ЦЕЛИТЕ ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ СО ПРОЦЕСОТ ЗА ИНТЕГРАЦИЈА НА ЗЕМЈАТА ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА

Одржливиот развој веќе подолго време е во центарот на европскиот проект. Договорите на ЕУ промовираат економски, социјални и еколошки димензии и ЕУ е посветена на развојот што ги задоволува потребите на сегашноста без да ја загрози способноста на идните генерации да ги задоволат своите потреби. За ЕУ суштината на одржливиот развој значи достоинствен живот и благосостојба за сите луѓе на планетата што ги спојува економскиот просперитет и ефикасност, мирни општества, социјалното вклучување и одговорност за животната средина²¹.

Европската Унија во 2010 ја има усвоено Стратегијата Европа 2020 (Europe 2020 strategy²²), а и поединечните земји членки на нејзина основа имаат усвоени свои национални стратегии за одржлив развој. Исто така, голем број од земјите имаат формирано национални тела (совети, комисии, комитети) за одржлив развој. Стратегијата Европа 2020 е агендата на ЕУ за раст и работни места за тековната деценија. Во неа се нагласува паметниот, одржлив и инклузивен раст како начин за надминување на структурните слабо-

21 Communication of EC (COM 2016 739), Next steps for a sustainable European Future, 2016

22 Europe 2020, A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth, 2010

сти во европската економија, подобрување на нејзината конкурентност и продуктивност и поткрепување на одржлива социјална пазарна економија

Главните политики на Стратегијата за одржлив развој на Европската Унија вклучуваат: проценка за влијанието на одржливоста, подобрување на внатрешната координација на политиките помеѓу различни сектори на институциите на Европската Унија и развивање национални планови за одржливост од страна на земјите членки.

Стратегијата бара нов пристап и промени при креирањето на политиките и е прв сериозен обид на Унијата да користи интегриран и холистички пристап во управувањето, поголема кохерентност на политиките во рамки на Европската Унија, подобро владеење (управување, раководење) на сите нивоа и зголемување на финансиските ресурси за имплементирање на потребните политики.

Некои земји од Унијата, иако немаат изготвено стратегии за одржлив развој, имаат изготвено други документи (национални извештаи, прегледи и сл.) во кои е анализиран напредокот постигнат во спроведување на Агенда 21 или Агенда 2030 и принципите на одржливиот развој.

Во Стратегијата се вели дека одржливиот развој е на врвот на агендата и приоритетите на Европската Унија. Таа ги повикува земјите членки да изработат национални стратегии за одржлив развој со цел подобрување на координацијата на политиките на национално ниво. Исто

така, земјите кандидати (за членство во Унијата) треба да се активно вклучени во нејзиното имплементирање, што е од значење за нашата земја која има аспирации да стане членка на ЕУ.

Во 2016 година посветеноста на ЕУ за одржливиот развој, како и на Агенда 2030 и Целите за одржлив развој, се афирмира и преку усвојување на документот Комунике за следните чекори за одржлива европска иднина (Communication on next steps for a sustainable European future²³).

Во овој документ се презентира клучната улога што ЕУ ја имаше во процесот на изготвувањето на Агенда 2030 и се потврдува дека таа е целосно во согласност и ја изразува визијата на Европа за еден развиен свет и одржлив развој. Затоа ЕУ е целосно посветена да биде лидер во спроведувањето на агендата од 2030 година и Целите за одржлив развој, заедно со земјите членки, во согласност со принципот на супсидијарност.

Во рамките на ова Комунике детално се образложени 10. приоритети на Европска Унија за одржлив развој и детално е пресликано нивното поврзување и придонес кон остварување на Целите за одржлив развој. Приоритетите на ЕУ се фокусираат на клучните предизвици на Унијата, како што се вработувањето, растот, демократските промени, цели кои истовремено се адресирани и во рамките на ЦОР.

Во јуни 2017 година Европската Унија преку Советот на Европа, Европскиот

²³ Ibid, 13

парламент, Европската комисија и претставниците на владите на земјите членки изготви нов заеднички документ – декларација со наслов „Новиот европски консензус за развојот – Наш свет, наше достоинство, наша иднина“²⁴ преку која уште еднаш го потврдуваат интересот, посветеноста и заложбите за одржлив развој, економски просперитет, социјална инклузија, заштита на животната средина итн. преку целосно прифаќање и следење на духот на Агенда 2030 и Целите за одржлив развој. Во рамките на овој документ, покрај декларативните заложби, е презентирана и конкретна рамка за акција за начинот на прифаќање и остварување на ЦОР во рамките на Унијата.

Од декември 2005 година нашата земја е кандидат за членство во Европската Унија, а во текот на 2019 година се очекува земјата да добие датум за почеток на преговорите за членство во Унијата. Започнувањето на процесот на преговори за членство во Европската Унија од една страна значи приближување и усвојување на нејзините придобивки и вредности, приспособување на законската рамка, како и целосна реформа и приспособување на македонските институции кон начинот на функционирање на институциите на Унијата.

Во процесот на приближување до Европската Унија и исполнување на предвидените реформи во приоритетните области Владата подготвува Национална

програма за усвојување на правото на ЕУ (НПАА)²⁵. Ова програма претставува клучен стратешки документ, кој ги вклучува приоритетите, динамиката на усогласување на националното законодавство со европското, како и приспособувањето на националните институции кон европските административни структури. Во рамките на последната ревизија на овој документ, концептот на одржлив развој и Агенда 2030 се референтна точка за креирање мерки и политики во неколку области, особено во делот на животната средина.

За напредокот на државата во процесот на интеграција Европската комисија редовно подготвува годишни извештаи. Во последниот Извештај²⁶ можат да се забележат оценки за умерен напредок во неколку области како реформата во јавната администрација, соработката на Владата со граѓанскиот сектор, намалување на стапката на невработеност, доброто владеење, основните човекови права и слично, што на некој начин се предуслов за понатамошен одржлив развој.

Двата процеса, Агендата 2030 и исполнувањето на стандардите за зачленување на земјата во Европската Унија, се дефи-

24 The new European consensus on development – “Our world, our dignity, our future”

25 Националната програма за усвојување на правото на ЕУ (НПАА) – Ревизија 2017-2019.

26 Commission Staff Working Document, The former Yugoslav Republic of Macedonia 2018 Report, Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2018 Communication on EU Enlargement Policy

нитивно поврзани и во многу делови се забележува меѓусебно надолнување или конвергенција.

Нашата земја во последните неколку години пофокусирано работи на процесот за членство во ЕУ и спроведување на внатрешните реформи согласно приоритетите и барањата поставени од ЕУ. Меѓутоа, работејќи на интегративниот процес, ние индиректно работиме и на постигнување на ЦОР, бидејќи во нив се наоѓаат многу слични вредности. Секако дека има и многу прашања и теми кои се различно поставени. Во принцип, Агенда 2030 е поуниверзална и поширока, но секако процесите се комплементарни и се надолнуваат.

Агенда 2030 содржи една посебна филозофија на дејствување која бара еден пристап кој е многу партиципативен и интегриран. Со ЦОР се отвора една многу посуштинска и човечка димензија на проблематиката на одржлив развој кој на некој начин ги тангира сите граѓани преку максимата „никој да не биде запоставен“, со ЕУ процесот на интеграција секако се тангираат и граѓаните, меѓутоа на некој начин фокусот е повеќе на реперите или барањата за зачленување, во кои граѓаните учествуваат и не учествуваат.

ЕУ-интегративниот процес може да биде и поголем мотив, со оглед на тоа дека има многу исти цели и принципи и при исполнување на едните се придонесува кон исполнување на другите. Се чини дека процесот на пристапување кон ЕУ повеќе ќе придонесе за спрове-

дување на ЦОР бидејќи на некој начин ги прави задолжителни за земјата.

Политички, ЕУ-интегративниот процес моментално кај нас има повеќе внимание. Поголема предност и ресурси се посветени на тоа прашање отколку за ЦОР. Спроведување на ЦОР ќе помогне во следење на реформите кои се важни за ЕУ-интеграцијата. Всушност, исполнувањето на ЦОР значи спроведување на обврските произлезени од договорите на ООН и другите регионални документи кои секако се важни за приближување во ЕУ.

За државата е важно што е можно повеќе да се поврзат, да се истакне и промовира уште повеќе оваа врска помеѓу двата процеса. Голем број од основните принципи и цели на Агенда 2030 веќе се претставени во Националната стратегија за одржлив развој, и тие треба уште повеќе да се обработат и да се усогласуваат. НСОР е конципирана и според Стратегијата за одржлив развој на Европа во која исто така има елементи на Целите на одржлив развој.

2.9 ПОНАТАМОШНО ПРОМОВИРАЊЕ, УНАПРЕДУВАЊЕ И СЛЕДЕЊЕ НА ЦОР

Информираноста и промовирањето на Целите за одржлив развој, не само кај општата јавност туку и кај релевантните засегнати страни не е на задоволително ниво. Само НСОР и неколку институции во неколку наврати одржале информатив-

ни и промотивни настани на темата ЦОР. Исто така, УНДП и другите агенции на ОН кои работат во земјата во рамките на своите активности и во соработка со некои од министерствата ги промовираат Целите за одржлив развој.

Клучните институции, особено координаторот за одржлив развој ЗПВРМЕП, треба да преземе поголеми активности во оваа насока, да раководи и да координира и заедно со другите институции да бидат носители на процесот на информирање и промоција. Дополнително, овој процес на информирање треба да се спроведе и од страна на другите чинители во земјата, како што се УНДП и другите агенции на ОН, единиците на локалната самоуправа, граѓанските организации и бизнис-секторот. Притоа, треба да се води сметка за суштинско, реално и јасно тие да се претстават во јавноста, со цел да се презентира клучната вредност и важност на целите. Во овој процес треба да се искористат сите можни модели и алатки за промоција почнувајќи од аудиовизуелните средства и медиуми, социјалните мрежи и онлајн медиуми.

Исто така, е потребно уште во системот на образование да се зборува и да се презентираат Целите за одржлив развој во рамки на средното и високото образование. Граѓанскиот сектор, исто така, може да даде свој придонес во јакнење на свеста на граѓаните и од своја перспектива да ги следат целите и да интервенираат кога е потребно во однос на политиките на Владата за тоа дали тие се според ЦОР, да бидат еден вид огледало и коректор на Владата.

Владата, а со тоа и институциите, неопходно е да имаат програма за одржлив развој базирана врз ЦОР, која потоа лиски треба да се спушти кон институциите, како механизам и инструмент кој треба да помогне за креирање на политики, да се направат соодветни планови кои е потребно да се следат и на крај да се извести по нив. Се започнува со рамки на политики или стратегиска рамка од која потоа ќе се произведат конкретни акциски планови, програми и активности.

Агенда 2030 и ЦОР, земјите треба да ги прифатат доброволно и за начинот на нивното спроведување да подготват извештаи. Нашата земја досега нема подготвено ваков извештај, за разлика од неколку земји од регионот, како на пример Словенија и Црна Гора.

Моментално не постои посебна програма, а со тоа и соодветни механизми за следење на Целите за одржлив развој. Тоа што се спроведува во рамките на неколку активности не е класично следење бидејќи не се утврдени точни индикатори или цели што треба да се исполнуваат, туку само идентификување на актуелни состојби. Меѓутоа, потребно е на ниво на држава да постои една општа и интегрирана рамка за следење на сите ЦОР.

Во рамките на процесот на спроведување на UNDAF е воспоставен надзорен одбор или „Steering committee“ во кој членуваат претставници на агенциите на ОН (УНДП, УНИЦЕФ и УНФПА) и претставници на МНР, МЖСПП и МТСП. Тој е задолжен за следење на прогресот на UNDAF и при-

оритетните области определени со него. Дополнително, постои и друг механизам на мониторинг организиран по посебни групи на ниво на секоја од агенциите на ОН или во рамките на нивните проекти каде што со претставници на релевантните институции заеднички ги следат спроведувањето на конкретните проекти. Тие на индиректен начин водат сметка за тоа колку во посебните области што ги покриваат има напредок, а кој е поврзан со Целите за одржлив развој.

Најголемиот дел од информациите се наоѓаат и се собираат кај државните институции. НСОР како национален координативен механизам е надлежен и за следење на одржливиот развој на земјата, да произведува извештаи и врз нивна основа да изгради и нови насоки за политики и спроведувањето на ЦОР. Во овој процес треба да помагаат секоја од надлежните институции и во нејзини рамки да води сметка и да известува за процесот соодветно на областите што таа ги покрива.

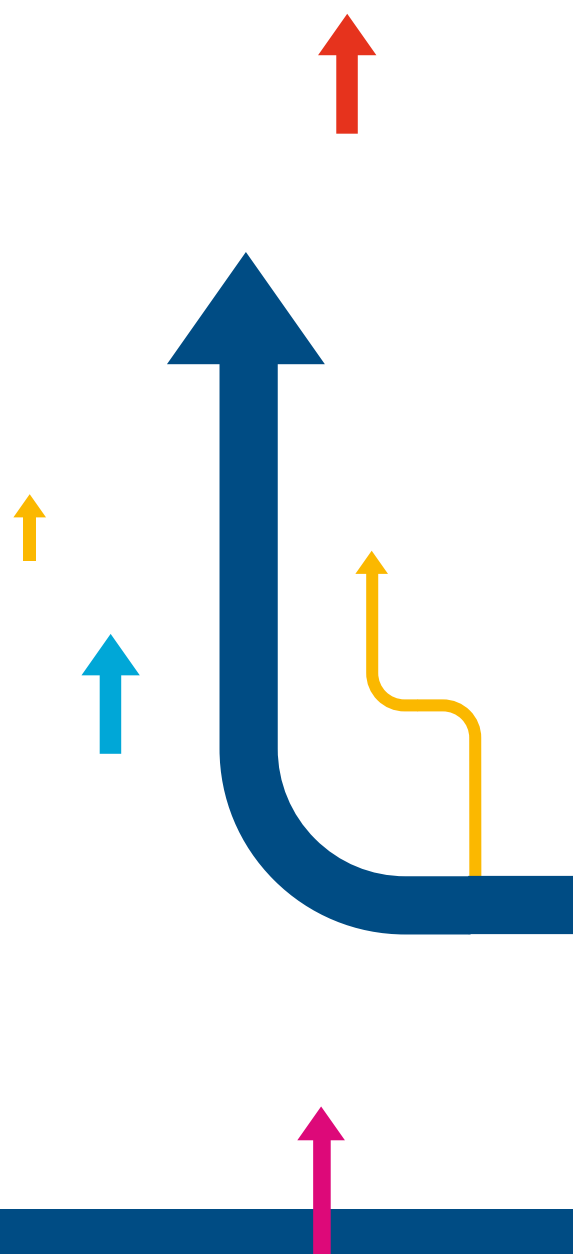
Една од најважните институции за следење и известување на национално ниво е Државниот завод за статистика (ДЗС), вклучително и за одржливиот развој. ДЗС ги собира и ги обработува податоците за одржливиот развој според сетови на индикатори утврдени со Европската стратегија за одржлив развој, односно Стратегија за развој на ЈИЕ 2020, како и Националната стратегија за одржлив развој (2009-2030), меѓутоа тие сетови на податоци не се целосно усогласени со ЦОР. Постоечкиот сет на индикатори за

одржлив развој ги обединува сите расположливи индикатори во статистичкиот систем. Тие произлегуваат од редовните истражувањата на носителите на официјалната статистика, методолошки се хармонизирани и меѓународно се споредливи.

Во септември 2018 година ДЗС ја објави последната публикација²⁷ статистички податоци за следење на степенот на реализација на концептот за одржлив развој во рамките на која се земени предвид стандардите и принципите согласно Европската стратегија за одржлив развој за следење на степенот на реализација на концептот за одржлив развој. Во оваа публикација ДЗС најавува дека во иднина ќе воспостави нова рамка за следење на степенот на реализација на целите на одржливиот развој, дефинирани со Агендата 2030 на ООН.

27 Одржлив развој, 2018 (Sustainable development, 2018), Државен завод за статистика

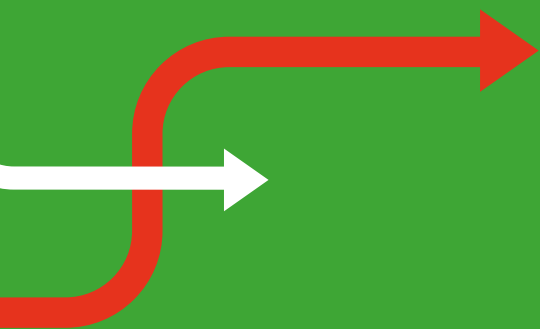
Националниот сет на индикатори содржан во НСОП 2009-2030 претставува една солидна појдовна основа, меѓутоа потребно е сетот да се ревидира, реорганизира и соодветно да се приспособи според структурата на индикатори на ЦОР. Тој треба да ги одразува националните приоритети и треба да содржи јасно дефинирани индикатори за секоја цел, информации за изворот на податоците и субјектот задолжен за обезбедување на индикаторот. За напредокот да може да се следи, потребно е да се усвојат национални индикатори за секоја цел, преку широки консултации во кои ќе се вклучат сите засегнати страни и институциите да воспостават соодветни механизми за следење и известување, согласно целите и индикаторите на ЦОР. Потоа, на годишно ниво да известуваат за тоа како тие се спроведуваат. Дополнително на ова, и меѓународната заедница, граѓанските организации и бизнис-секторот можат да направат одредени анализи, зависно од областите на кои тие работат.

3

КЛУЧНИ НАОДИ,
ЗАКЛУЧОЦИ И
ПРЕПОРАКИ

КЛУЧНИ НАОДИ

- На ниво на земјата, во последните децении од страна на различни фактори (странски и домашни) континуирано се вложува во развојни проекти и активности за подобрување на општествените состојби. Оваа поддршка е во контекст на процесот на интеграцијата на земјата во ЕУ и НАТО и во насока на прифаќање на меѓународни стандарди и политики, од кои голем дел нужно се однесуваат на одржливиот развој.
- Нашата држава ја има изразено својата политичка волја за прифаќање и спроведување на ЦОР со потпишување на документот „Партнерство за одржлив развој: Стратегија на Обединетите нации 2016-2020“, развиен од ОН, кој обезбедува стратегиско-акциска и правна рамка за активностите на ОН во земјата за периодот 2016-2020.
- Државата сè уште се соочува со тешкотии во спроведувањето на реформи во неколку клучни области кои се однесуваат на генералната состојба со развивање и спроведување на рамката на Целите за одржлив развој. Во последните неколку години се забележува недостиг на политичка волја и насочување кон други политики и приоритети, наспроти Целите за одржлив развој.
- Земјата веќе располага со голем број документи или развојни политики кои на директен или индиректен начин се осврнуваат на одржливиот развој како што се Националната стратегија за одржлив развој 2009-2030. Во одредени случаи, во овие документи се третираат и ЦОР. Клучниот документ за ЦОР во земјава е развиен од страна на агенциите на ООН и како таков е прифатен од страна на Владата.
- Постои структура за спроведување на ЦОР во државата на чело со НСОР, како национален сеопфатен механизам за одржлив развој. Паралелно, националната институција координатор за одржлив развој – Канцеларијата на ЗПВРМЕП во соработка со надлежните министерства исто така е одговорна за преземање активности за координација и спроведување на процесот на воведување, имплементација и следење на ЦОР во рамките на нивниот домен на работа, документи за политики или проекти за развој.
- На ниво на институциите се забележува недостиг на соодветни ресурси и капацитети за да се одговори на предизвикот на фронтално спроведување на ЦОР.
- Државните институции и останатите релевантни чинители - меѓународната заедница, граѓанскиот сектор и бизнис-заедницата - поединечно преземаат активности насочени кон одржливиот развој (вклучително и за ЦОР) кои често се повремени и проектно ориентирани, меѓутоа има малку заеднички иницијативи, а недостига и редовна, постојана и систематизирана соработка помеѓу сите сектори за спроведување на ЦОР.

- Иако Агенда 2030 и ЦОР се актуелни веќе од 2015 година, кога и се воведени, на ниво на државата се забележува помала информираност како кај дел од институциите така и кај дел од другите чинители за важноста и придобивките од спроведување на ЦОР.
- ЦОР на локално ниво сè уште се помалку препознаени и свесно вклучени во локалните јавни политики.

ЗАКЛУЧОЦИ

При оваа анализа на обемот и постоечките политички пристапи кон прашањето за локализирање и спроведување на ЦОР, беа откриени многу недостатоци кои бараат итно внимание од страна на државните институции и другите чинители во заедницата.

Главните заклучоци се следниве:

- Сегашното законодавство и политики ја даваат главната рамка за локализирање и спроведување на ЦОР, но не успеваат да обезбедат конкретни, јасни и лесни механизми за спроведување.
- Не постои крос-секторско партнерство, разбирање и поддршка за клучните приоритети во рамките на ЦОР кон кои нашата земја ќе се насочи и во таа насока нема воспоставено механизми за заедничка соработка меѓу клучните чинители.
- Постои декларативна заложба од страна на Владата за преземање на обврските од Агенда 2030, но сè уште

нема конкретни придвижувања во таа насока со јасно промовирање на ЦОР во рамките на институциите и кај пошироката јавност.

- ЦОР повеќе се гледа како работа на агенциите на ООН кон која повремено се приклучуваат државните институции отколку како изворна заложба на државата во насока на решавање поголеми општествени проблеми.
- На локално ниво ЦОР воопшто не се препознаени ниту пак, вклучени како такви во процесите на донесување јавни политики на локално ниво.
- Граѓанските организации и деловната заедница не се доволно информирани за начините и можностите со кои можат да влијаат повеќе врз прашањата поврзани со ЦОР и нивното спроведување.

ПРЕПОРАКИ

Препораките што произлегуваат од анализата се однесуваат на различни аспекти и нивоа од процесот на спроведување на Целите за одржлив развој. Тие даваат насоки пред сè за надлежните институции, но може да им послужат и на другите чинители во планирањето и спроведувањето иницијативи во овој домен.

Политики за ЦОР:

- Потребно е да се изгради и да се култивира силна политичка волја и процесот на локализирање и спроведување на ЦОР да се институционализира со цел да се спроведат потребните ре-

форми и да почне да се материјализираат ЦОР.

- Постоечките документи што упатуваат на одржливиот развој да се ажурираат согласно Агенда 2030 и Целите за одржлив развој и да бидат приспособени на локалните услови и приоритети. Потребно е да се направи приоритизирање на ЦОР и да се спроведе фокусиран пристап во одредени области каде што има најмногу потреба, но и можности за развој.
- Потребно е да се подготват нови документи (стратегии, програми, акциски планови) на ниво на политики и програми преку кои ЦОР понатаму ќе се операционализираат, особено на институционално ниво и да се воспостави систем на нивно воведување, спроведување, следење и известување. Овие процеси да се спроведат во консултација и вклученост на сите заинтересирани страни земајќи ги предвид нивните мислења, ставови и предлози.
- Во процесот на воспоставување на ЦОР многу е важно да се направи поврзување со процесот на реформи за исполнување на предусловите за зачленување на земјата во Европската Унија. Двата процеса делат слични и заеднички вредности и еден со друг се дополнуваат, затоа е потребно да се искористи ЕУ-интегративниот процес во контекст на исполнување на Целите за одржлив развој кои се исто така препознаени и интегрирани во

системот на вредности и политиките на Европска Унија.

- Во овој контекст од особена важност е да се ревидира постојната Национална стратегија за одржлив развој која треба да соодветствува согласно целите, принципите и индикаторите на Агенда 2030, односно ЦОР.
- За целите на следење на остварувањето на ЦОР и известување за нивниот прогрес е потребно да се воспостави јасен, интегриран и редовен систем на мониторинг, кој ќе биде координиран од страна на Националната институција координатор за одржлив развој – Канцеларијата на ЗПВРМЕП и Државниот завод за статистика со поддршка од другите надлежни институции на централно и локално ниво. За оваа цел потребно е да се приспособи националниот систем на следење согласно сетот на цели и индикатори на ЦОР. Овој процес ќе овозможи подобра информираност за состојбите со остварување на одржливиот развој, односно ЦОР согласно утврдена методологија и индикатори за следење, како и можност за идентификување и подобрување на критични точки во процесот на спроведување на ЦОР.

ИНСТИТУЦИОНАЛНА РАМКА

- НСОР е неопходно да биде во полн капацитет со вклучување на сите членови, да преземе повеќе акција и активности за да ја оствари сопствената функција. Во овој процес од особена

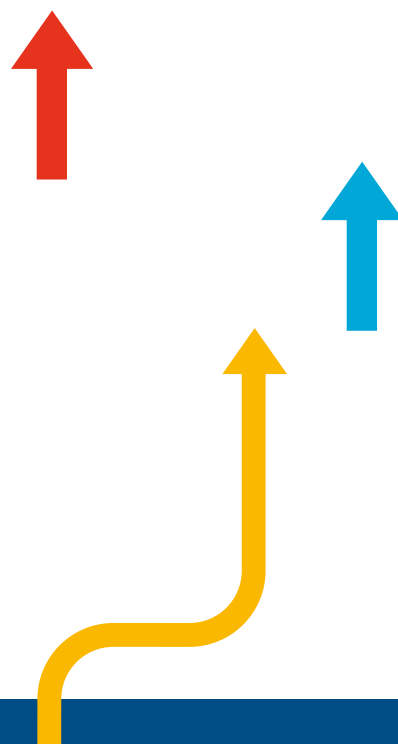
важност е и потребата на НСОР да располага со еден ефикасен оперативен механизам кој ќе работи на материјализирање на политиките кои НСОР ќе ги креира и нивното соодветно следење и известување.

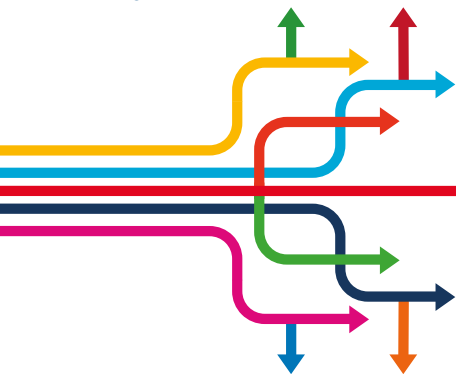
- Паралелно, националната институција која е координатор за одржлив развој – Канцеларијата на ЗПВРМЕП во соработка со надлежните министерства, исто така треба да преземе поголема активност за координација и спроведување на процесот на воведување, имплементација и следење на ЦОР во рамките на нивниот домен на работа, документи за политики или проекти за развој.
- Потребно е да се развие поголема координација и соработка меѓу клучните засегнати страни, пред сè државните институции. Како и за други слични процеси на креирање и спроведување на политики и тука е потребно да се стави во функција веќе воспоставената пракса за меѓуресорска соработка или меѓуинституционални работни групи и во рамките на процесот на интегрирање на барањата од Агендата 2030 на национално ниво, со цел да се утврдат националните рамки и приоритети во посебен акциски план за операционализација на ЦОР и да се премине во негово спроведување.

ВКЛУЧУВАЊЕ НА СИТЕ ОПШТЕСТВЕНИ ЧИНТЕЛИ

- Покрај меѓуинституционалната соработка, неопходно е да се зајакнат партнерствата помеѓу институциите и другите сектори со цел максимизирање на напорите, искористување на сета постоечка експертиза и потенцијален капацитет за да се постигнат подобри резултати. Покрај институциите на национално и локално ниво, ЦОР треба да станат поголем фокус и предмет на работа и за граѓанските организации и бизнис-секторот. Овие два сектора особено можат да придонесат преку спроведување свои мерки и проекти, кои ќе бидат како надолнување на институционалната агенда. Вклучувањето на бизнис-заедницата и граѓанскиот сектор мора да е проактивно и на сите нивоа, од поставување на приоритетите и целите поврзани со ЦОР, развивањето на политиките до иницирање на заеднички приоди и акции за постигнување на ЦОР и следење на постигнувањето на агендата за одржлив развој.
- Агенциите на ОН кои се присутни во земјата треба да послужат како олеснувачи или помагатели во процесот и повеќе да се залагаат за соодветно промовирање, локализирање и применување на ЦОР во рамки на националните политики и проекти.

- Институциите како и другите чинители треба повеќе и посуштински да се информираат, да се запознаваат и да ја зајакнат свеста за улогата и важноста за ЦОР со цел понатаму да преземат конкретни иницијативи и мерки за нивно спроведување.
- ЦОР на локално ниво треба повеќе да се промовираат и да достигнат и до локалните институции и организации, како и до сите други засегнати страни што можат да придонесат за нивното остварување.
- Општата јавност исто така треба да биде информирана преку поголема промоција и информирање за ЦОР и спроведување фокусирана кампања за креаторите на политики и нивни поддржувачи, како и општа кампања за пошироката јавност.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА И РЕФЕРЕНЦИИ

Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development

Национална стратегија за одржлив развој во Република Македонија (2009-2030)

Програма за работа на Владата на РМ 2017-2020

Стратешки приоритети на Владата на РМ за 2019 година

The Millenium Development Goals Report, UN 2013

Извештај на РМ за напредокот во остварувањето на милениумските развојни цели, Влада на РМ, 2009

Partnership for Sustainable Development, United Nations Strategy for 2016-2020, United Nations Country Team Skopje

The new European consensus on development "Our world, our dignity, our future"

Communication on next steps for a sustainable European future, European for sustainability

The World Bank Environmental and Social Framework

Europe 2020 – A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth

South East Europe 2020 – Jobs and prosperity in a european perspective

Next steps for a sustainable European future – European action for sustainability

Извештај на ЕК за напредокот на Република Македонија за 2017 година

Предизивиците со преточувањето на Агендата за одржлив развој 2030 во националното планирање на одржливиот развој и улогата на СЗО, Маргарита С., и Снежана Ч., 2017

Суштествена вклученост на граѓанските организации во „Целите за одржлив развој на Обединетите нации“, Симона О., Алека П., 2017

Извештај за овозможувачката околина за развој на граѓанското општество во Македонија во 2017, Симона О., Симона Т.

<https://www.un.org/sustainabledevelopment>

<https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>

АНАЛИЗА НА СТАТУСОТ НА ЦЕЛИТЕ ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ (SDGS)
И НИВНАТА ПОВРЗАНОСТ СО ПРОЦЕСОТ НА ИНТЕГРАЦИЈА НА ЗЕМЈАТА ВО ЕУ

https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester-framework/europe-2020-strategy_en

<https://www.ohchr.org/Documents/Issues/MDGs/Post2015/TransformingOurWorld.pdf>

<https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>

www.un.org.ecosoc/files/files/en/qcpr/undg-discussion-note-on-universality-and-2030-agenda.pdf

<http://www.iisd.org/topic/sustainable-development>

[http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf)

<https://www.weforum.org/agenda/2015/03/why-the-sustainable-development-goals-matter>

<http://ecdpm.org/talking-points/sustainable-development-goals-eu-member-states-getting-act-together-acting-together>

https://www.stakeholderforum.org/fileadmin/files/Analysis%20SDG%20UNDESA%20Survey_Final.pdf

https://www.unecce.org/fileadmin/DAM/operact/Technical_Cooperation/Delivering_as_One/UNDAF_country_files/UNDAF_files_2015-2020/Macedonia-UNDAF-2016-2020.pdf

https://ec.europa.eu/commission/priorities_en

https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/apojeu190308_en.pdf

<http://www.sep.gov.mk/content/?id=9#.WxfjS0iFPIX>

[http://www.sep.gov.mk/data/file/Pristapuvanje/ODLUKA%20Na%20Sovetot%20_final\(1\).pdf](http://www.sep.gov.mk/data/file/Pristapuvanje/ODLUKA%20Na%20Sovetot%20_final(1).pdf)

